नं. ४१६२

ग्र.नाम. तन्त्राधिकार निर्णयः

कर्तृ.नाम. श्री भट्टोजि भट्टः

पत्र सं. ५६ —— सं ×

विषयः तन्त्रम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तैत्राधिकारनिर्णयः

४५६२

4962

F. = 56

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मंत्राधिकारिनिर्णयः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. उ.
पि.
१

श्रीगणेशायनमः विश्वेशंसच्चिदानंदंवंदेहंयोखिलंज
गत् वरीकर्त्तिवरीभर्त्तिसंजरीहर्त्तिलीलया १ शुद्धवैदिकमा
र्गेणशिवमाराधयन्सदा द्विजेंद्रोसौविजयतेश्रीमान्नहरुकर्मा
गदःसुधीः २ तस्यप्रेमैकनिष्ठस्यकृतेतत्त्वध्वांतभास्वतः प्री
तयेपांचरात्रादेरधिकारीनिरूप्यते ३ स्यादेतत् पांचरात्रा
दीनांप्रामाण्येसत्यधिकारिविशेषचिंतायुज्यते तदेवदुर्ल
भं तथाहि कौर्मैएकादशाध्याये कापालंपंचरात्रंचयाम
लंवाममार्हतं एवंविधानिचान्यानिमोहनार्थानितानित

येऽत्र शास्त्राभियोगेन मोहयंतीह मानवान् मयासृष्टानि शा
स्त्राणि मोहयैषां भवांतरे इति पंचरात्रादीनां मोहकत्वमुक्तं
तथा वासिष्ठलैंगे नवमेध्याये अंकिताश्च भविष्यंति देवता
श्चचलांछनैः नराणां नाममन्त्राण्यांगानमनुपस्थितै पांचरा
त्रं प्रशंसंति केचिद्भागवतं स्तुते केचित्कापालमिच्छंति केचित्पा
शुपतं स्तुते केचिद्बौद्धं प्रशंसंति केचिद्वैगंवं स्तुते केचिल्लौ
कायतं ब्रह्मन् केचित्सोमं महास्तुते नाकुलं केचिदिच्छंति त
था केचिच्च भैरवं केचिन्वामं प्रशंसंति केचिच्छाक्तं तथैव च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं.अ.
पि.
१

2

षांभवंकेचिदिच्छंतियामलंस्तुविकिंचन अन्यानियानिशा
स्त्राणिविरुद्धानिमहात्मने स्ततःप्रमाणभूतेनवेदेनश्रुति
स्मृतमः नान्येवअहृयुक्ताःपरिशृद्धहिजातयः आचरंति।
महापापात्युगानेसमुपस्थिते इतिहेमाद्रौअहृकांडेब्रह्म
वैवर्ते षंमुरुवाच नग्नादीन्भगवन्सम्यक्छ्रमाषंपरिपृच्छ
नः आचत्त्वसर्वथासर्वाविस्तरेणयथातथ्यं एवमुक्तोमा
हात्मा हृहस्पतिरुवाचतं पुरादेवासुरेयुद्धेनिर्जितेषुसु
रेष्वथ पाखंडअधिकृताःसर्वेहृतेतेएष्टाःस्वयंभुवा नयस्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रस्मिन्सर्वेष्वसुरेषु जयार्थिषु विष्णुः स्वदेहान्मायामास्था
यस्वबोदितः मोहयामास योगात्मा तपोविघ्नाय तान्सुरः
समूफानञ्चरूपेण तानुवाच महामनाः शिकाञ्जेनेश्वरः स
वैञ्जष्माभिर्विनिदर्शनैः बौद्धं धर्मं समास्थाय शाक्यास्तेन च भू
विरे नानुवाचार्हते मंमे श्रयं ये भक्ताश्च महद्धियाः तानेन सहितं
धर्मेनेनार्हेन इति स्मृताः श्रुतश्रावकनिर्ग्रंथाः सिद्धपुत्रास्त
थैव च एते सर्वेपि वार्हतो वित्तेयाज्ञष्टचारिणः त्रयी लोकेषं
समुत्सृज्य जीवतेसद्धवीजयान् जीवकानामनेजाताः सर्वे।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰प्र॰
पि॰
१

धर्मबहिःकृताः तान्भूत्वादित्यवत्योऽस्त्रियधर्मोनैवप्रतिपादय
न् कापिलास्तेऽपि संप्रोक्ताः कपिलो हि दिवाकरः वरधेनात्तु।
वावेदंमच्छासनमतिद्युति चरकास्तेनविज्ञेयाश्चधर्मचरणा
च्छनाः दीर्घविरामितिप्रोक्तं स्वत्वंवाधर्मरूपकं धर्मंवरध
मिस्त्वकायस्मान्नैदीर्घवल्लषा चीराणिचैवनीलानिविप्रा
णांचीरकास्ततः पंचवोलानिसंस्पृष्टोधर्मंत्वश्रयतेतियान्
उवाचमाययाविस्तृस्तेहिवैतातःप्रकीर्तिता सत्वंसर्वेषुभूतेषु
भगवानितिचाब्रवीत् सात्वतास्तेऽपिविज्ञेयाउक्ताभागवताश्च

3

१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते विद्धास्तैश्चैव ये केचित्कपालकृतभूषणाः शैवाः पाशुपता
श्चान्ये पाञ्चरात्रास्तथापरे तथान्येवडरात्मानः सर्वेप्यहङ्कारदेवताः
पाशच्छेनत्रयीधर्मपालनाज्जगतः स्तन ते खड्गयन्ति यस्मात्तेषा
ं वंशोत्तेन हेतुना ततस्ते कर्मणा बद्धा रुद्रास्सम्यग्व्यवस्थिताः अ
न्येभ्यः पुनर्जाता भाविनाशेन कर्मणा निरर्थं प्राप्यते देवकर्म।
भिर्भीविनाशनः बौद्धश्रावकनिर्ग्रन्थाः शाक्याजीवककापिलाः
चरकाश्चीरकाश्चोक्ताः सिद्धपुत्राः ससा—ताः नैरात्म्यवादिनश्चैव
श्रयत्नानास्तिवादिनः वर्तमानास्त्वधर्मेषु जायन्ते तिष्ठन्ः पुनः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं॰ग्र॰
टि॰
४

त्रय्याजटीत्रय्यामुंडीत्रय्यानग्नाश्चयेनराः एतेत्येवत्रयीबाह्याःस
र्वेनग्नादयोजनाः सूतसंहितायांशक्तिखंडेचतुर्थेध्यायः ४
पंचरात्रादिमार्गाणांवेदमूलत्वमास्तिकानहिस्वतंत्रास्तोतन्न
भ्रांतिमूलानिदूषणेइति पंचरात्रादीनांस्वयमेववेदमूलत्वमं
गीकारात् वेदविरुद्धानेकार्थोपदेशाच्चस्मृतिपुराणादिवन्न
यावन्मूलोपलंभे किंतुसर्वथैवाप्रामाण्यमित्याह पंचरात्रेति
वेदमूलत्वेनहि किंतुस्वतंत्राहिश — वेदमूलत्वविरहेनदीय
शास्त्रप्रसिद्धिमाह आपाततःप्रामाण्यवदाभासेपिनिरूपणेश्रो

४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निर्मूलत्वप्राप्तेरित्यर्थः तद्व्याख्यायां माधवः विरोधे त्वनपेक्षं स्याद
सति ह्यनुमानं हेतुदर्शनाच्चेति जैमिनीयसूत्रद्वयं व्याचक्षा
णो भट्टपादास्त्वाहुः यान्येतानि त्रयीविद्भिर्न परिगृहीतानि
किंचित्तन्मिश्रधर्मकंचुकच्छायापतितानि लोकोपसंग्रहला
भपूजाख्यातिप्रयोजनपराणि त्रयीविपरीतासंबद्धदृष्टशो
भादिप्रत्यक्षानुमानोपमानार्थापत्तिप्राययुक्तिमूलोपनिब
द्धानि सांख्ययोगपंचरात्रपाशुपतशाक्यनिर्ग्रंथपरिगृहीत
धर्माधर्मनिबंधनानि विषचिकित्सावशीकरणोच्चाटनोन्मा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दनादिसमर्थकतिपयमंत्रौषधिकाधिकसिद्धिनिदर्शनब
लेनाहिंसासत्यवचनदमदानदयादिश्रुतिस्मृतिसंवादिक।
ल्लोकार्थिगंधवासितजीविकाप्रायार्थानरोपदर्शीनियमनिबा
ह्यंतराणिम्लेच्छाचारमिश्रकतोजनाचरणानिवेधनानि तेषामे
वैतत्कृतिविरोधहेतुदर्शनाभ्यां अनपेक्षणीयत्वंप्रतिपाद्यत
नचैतत्क्वचिदपिकरणांतरेनिरूपितं नवावक्तव्यमेव गत्या
दिशाह्ववाचकत्वह्रिवदतिप्रसिद्धत्वात् यदिहसनादेरेणेषां
कथ्येनाप्रमाणता अथाकैवतिमत्वानेभवेयुःसमदृष्टयः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शोभासौ कथं हेतुनेति कलिकालवशेन वा यज्ञोक्तपशुहिंसा
दित्यागश्चेति मे वाग्भूत् त्रयीधर्मस्य सिद्धस्य येह्यत्वं न विरोधि
नः अनिराकृत्य नानृसर्वो न धर्मशुद्धिर्न लभ्यते महाजनगृहीत
त्वेपि त्राघ्रगमादि च नेपि हीपानरापेन्तवदं तत्पेवस्वदर्शने तत्र
श्रद्धामात्रमेवैकं व्यवस्थानिमित्तं सर्वेषां स्वपितृपितामहादि
चरितानुयायित्वात् येऽश्वमानवादिस्मृतीनामपि उत्सन्नवेद
शाखामूलत्वमाश्रीयाततत्तानुमितस्मृतरांशाकादिभिरपिशा
कं तन्मूलत्वमदवक्तुं को हि शाक्तयादुत्सन्नानां वाक्यविषये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰प्र॰
पि॰
९

इयत्ता नियमं कर्तुं न तस्य यावत् किंचित् क्रियमाणमपि कालेनैके
स्मिन्ह्रियमाणं प्रसिद्धिं गमनं तत्स्वशाखोक्तविसंवादेऽन्य
शाखामूलत्वावस्थानम् भवन्नल्पकल्पनया प्रतिपादयन्
आह विरोधे वन पेक्षं स्यात् इति पारतंत्र्येण वेदवाक्यमाणं
पुरुषविशेषप्रणीतत्वानिरवप्रतिपन्नं वेदमूलत्वेन नि
नल्पकल्पनाक्रमयैव लज्जयावमानिना पितृहेषिदृष्टव
वच्छास्त्रप्रगृह्येति ग्रन्थस्वरूपनिवाक्यं प्रक्रमेकेन स्मृतिवच।
नैन विरुध्यते प्राकादिवचनानि नवकतिपयधर्मदानादि वचन ९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वंच सर्वाण्येव समस्तचतुर्दशविद्यास्थानविरुद्धानि त्रयीमा
र्गव्युत्थितविरुद्धाचरणैश्च बुद्धादिभिः प्रणीतानि लोभादि
कारणं चात्रबद्धे वान्यत्र प्रणीयते यस्मिन्सन्निहिते दृष्टेनास्ति
मूलांतरात्प्रमा नैषां वाङ्मात्रेणापि नार्चनं पाखंडिनो विकर्म
स्थाहैतुकाश्चैत एव हि एतदीयाग्रंथा एवमन्वादिभिः परि
हार्यत्वेनोक्ताः या वेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुदृष्टयः
सर्वास्ता निष्फलाः प्रोक्ता तपोनष्टा हितास्मृताः तस्माद्धर्मं प्र
तित्रयीबाह्यमेवंजातीयकं प्रामाण्येनानपेक्षस्यादिति सिद्धमि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न.ग्र.
पि.
८

ति अत्र भट्टोदाहृतं यथा वेदबाह्याऽनिबन्धनं स्मृतसंहितायां ता
न योगखंडे वचनं देशाध्याये न्यत्र च पक्वान्ने किं च शिष्टाचारेपि विरु
द्धमिति चेन्न शास्त्रपरिमाणत्वाद्धित्येतदपि अत्रैव वचो ग्योनरत्वेन
व्याख्यातं यदाहुर्भट्टाः यन्नहिं वेदविहितं न बाध्यते शिष्टान्वा
वेदविरोधेन कोपयन्ति विहाराराममंडलकरणवैराग्यध्याना
भ्यासाहिंसासत्यवचनदमदानदयादि तच्छ्रद्धाभिभाषितं प्रा
माण्येनाविरुद्धमिति चेन्न शास्त्रपरिमाणत्वात् परिमितान्ये
व हि चतुर्दशाष्टादश वा विद्यास्थानानि धर्मप्रमाणत्वेन पि

८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्टैः परिगृहीतानि वेदोपवेदवेदांगोपांगाष्टादशधर्मसंहि
तापुराणशास्त्रशिक्षादंडनीतिरितिसंज्ञकानि नवैतेषां मध्ये
बौद्धार्हतादिग्रंथाः स्मृता गृहीता वा प्रतिकंचुकरूपेण एवं।
शास्त्रार्थगोचरं यदन्यत्क्रियते तत्सर्वमेप्रत्यप्रमाणता तथाच
प्रायश्चित्तादिदानकालो यात्राकामात्मीयं प्रत्यक विकृतं वा।
श्लोकं सूत्रं वोच्चार्य मन्वादिसंवादी प्रायश्चित्तं दद्यात् न तत्क
श्चिदपि धर्मार्थः प्रतिपद्यते यथैवाम्नायविज्ञानाद्देहाद्व्या
दिएवं कात् शूद्रादपि गतासावपि धर्मज्ञानेन संमते तथाति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्रान्तवेदोक्तमर्यादाव्यवहारिणां म्लेच्छादिष्वपि वा केषु नेष्य
ते धर्महेतुता स्मर्यते वर्णाश्रमधर्मविलुप्तिहेतवः कलौ सा
क्षाद्यस्तेषां को वा कं श्रोतुमर्हतीति यथा कृतककर्पूरस्तव।
एणादिषु दीयते यद्दीक्षितं तदपि व्यक्तं सुग्राह्यत्वात्सूयते तेन।
कर्मणां तुच्छसामान्यतो दृष्टार्थाय निर्बलात्तदतिशायकल्पि
तकर्मणामसमध्यपतितं तन्मूलमपि हिंसादिषु — तिष्ठति
मत्तीरवद्दूपभोग्यमविश्रंभणीयं तन्मात्रोपलभ्यं न वर्तते।
तिश्रवणपर्यावत्परिगणितधर्मेणाहेतुनोपलभ्यते नाव

दश्याहं भवेत् यदा शास्त्रान्तरेणैव सोऽर्थः स्पष्टीक्रियते न
ह्यतेनैव सिद्धत्वादितरस्यादित्यर्थः। तस्मात् घावत्सरिगणित
वेदादिशास्त्रव्यतिरिक्तनिबन्धनेन तद्भ्रमप्रमाणेनेनानपेक्षि
तत्वमिति एतत्प्रवर्तते इति भट्टवार्तिककौर्मे याज्ञवल्क्या
दिवचनानामर्थ उपनिबद्धः उक्तं च कौर्मे उपरिभागे पञ्चदशा
ध्याये पाखण्डिनो विकर्मस्थान् वामाचारांस्तथैव च पञ्चरा
त्रान्पाशुपतान् वाचाप्यार्चयेन्नैव वेदबाह्यश्रावकनिर्ग्र
न्थाः पञ्चरात्रविदो जनाः कापालिकाः पाशुपताः पाखण्डा ये च तद्विधाः यस्याश्नन्ति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पूर्वोदाहृतहेमाद्रिश्राद्धकांडस्थब्रह्मवैवर्त्तीयनग्नादिनिरू
पणप्रवृहकप्रविष्टवचनेऽस्मिंपांचरात्रादीनांपाखंडत्वंपा
खंडाश्चैतएवहीतिभट्टवार्तिकांशेनोपनिबद्धांपतेनपाखंडि
नोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् हैतुकान्बकवृत्तींश्च
वाङ्मात्रेणापिनार्चयेदितिमानवस्य देभिहैतुकपाखंडबक
वृत्तींश्चवर्जयेदितियाज्ञवल्क्यस्यचार्थेउपनिबद्धः स्वयंनेवा
प्राणेनपत्रभट्टवार्तिकेनपूर्वोदाहृतेकौर्मैकादशाध्यायस्थे
कापालंपांचरात्रंचमादिवचनं तथापूर्वोहेमत्स्यविंशाध्याये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वामाः पाशुपताश्चार्वाकास्तथा वै पांचरात्रकाः भविष्यंति कलौ त
स्मिन्ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथेति वचनं एवंदाहकत्वमेव वासिष्ठ।
लैंगनवमाध्यायस्थपांचरात्रे प्रशंसनीयत्वादिवचने अन्यानि
चैवजातीयकानि वचनान्युपनिबद्धानि इतिदिक् तथापारा।
शरपुराणे दशमेऽध्याये धर्माधर्मादिविज्ञाने त्वागमाः प्रदूषा
दिताः पंचरात्रादयः सर्वे न प्रमाणमिति स्थितिः मुक्तिखंडे
षष्ठेऽध्याये अथातः संप्रवक्ष्यामि ज्ञानानुत्पत्तिकारणमित्युप
क्रम्य वेदांगानां च विद्वेषः स्मृतीनां च तथैव च पुराणानां च वि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

10

द्वेषाभावनस्यनथैवच तेषामप्येष्टविद्वेषस्तेषांचेवंपक्षकेशव
तेषामर्थापहारैश्च स्वानामुत्पत्तिकारणं वामपाशुपतादीनाम
श्रौतानांपरिग्रहः पांचरात्रश्रयस्यापि स्वानामुत्पत्तिकारणं
शिष्टानामसदारोपः शिष्टसंसर्गवर्जनं प्रतिष्ठितावमङ्केकेता
नामुत्पत्तिकारणमित्यादि नस्मात्कोमेवासिष्टलैंगाद्यस्येव
नैस्कांदपाराशरपुराणादीनां सर्वमीमांसायाः हेमाद्रिमाध
वादिनिबंधानां च पर्यालोचनया पांचरात्राद्यनामप्रमाण्यमे
वलभ्यते इति चेत् उच्यते प्रतितावदमीषां प्रामाण्यं संरक्ष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

योगः पंचरात्रं वेदाः पाशुपतं तथा आत्मप्रमाणान्येतानि न हं
तव्यानि हेतुभिरिति भारतोक्तेः न चैवं प्रागुक्तकौर्मादिवचन
विरोधः वैदिकं प्रत्यनुग्राहकत्वेनैतेषां नानात्मयति उक्तं च शक्ति
खंडे चतुर्थाध्याये न वापि ये घोरमार्गाणां वेदेन विरुध्यते सो
शः प्रमाणमित्युक्तं केषांचिदधिकारिणामिति वेदाविरुद्धेषो
प्रामाण्यं किन्न स्यादित्याशंकानद्भवत्येवाधिकारिविशेषं प्र
तीत्याह तथापीति माधवः यत्तु वैभवखंडे द्वाविंशेध्याये
सूत उवाच अथातः संप्रवक्ष्यामि मार्गप्रामाण्यनिर्णयं अह
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त.प्र.
यि.
११

यास्मृतिनाश्वयंस्पृष्टएवधंस्तुनिभगवाः वेदाश्चधर्मशास्त्राणि
पुराणंभारतंतथा वेदांगान्युपवेदाश्चकामिकाद्यागमानपि
कापालनाकुलंचैवतयोर्भेदाद्विसप्तभाः तथापाशुपतंसोमं
भैरवप्रस्तुस्वागमान् तेषामेवोपवेदाश्चशतशोथसहस्रशः
विष्ण्वागमांस्तथाबौद्धान्जैनांश्चार्हाद्यागमानपि लोकायतेतर्के
शास्त्रेबहुविस्तारसंयुते मीमांसामपिगंभीरांसांख्ययोगौतथा।
थैवच अनेकभेदभिन्नानितथाशास्त्रान्तराणिच निर्ममेशंक
रःसाक्षात्सर्वज्ञःस्वयमेवच प्रसादादेवरुद्रस्यब्रह्माविष्णू। ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दयः स्वग सिद्धविद्याधरगायन्नारान्नमाघाल्लयैवव मुनयश्च
मनुष्याश्च यथाभागं द्विजोत्तमाः तान्येव विस्तरेणैव संग्राह्य
णैव वाप्तुनः ॐ वेतितानि नामानि कथितानि महर्षिभिः अ
धिकारिविभेदेन नैकस्यैव सदा द्विजाः तैर्कैरेते हि मार्गास्तन
हन्तव्या मनीषिभिरित्यादि अधिकारीति उदिते जुहोत्यनुदिते
जुहोतीत्यादिश्रुतीनामिवाधिकारिभेदेन प्रामाण्यात् श्रुत
कैरैते मार्गा न बाध्यन्त इत्यर्थ इति माधवः अत एव मानवपुराणे
शागमात्तुपक्रम्य अधिकारिविशेषेण प्रवृत्तान हि संशयः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने· उ·
पि·
१२

12

इत्युक्तं भगवतेति पिद्दशामसंकं येवनादिंशेषाद्याये अत्र कारत्नोरे
त्रैय्यावविघयाकेविहितत्वपक्रम्य त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गे
णशिवरूपिणं वक्ष्यावार्यविभेदेनभगवन्तमुपास्ततइत्या
दिनाग्रयिकारिभेदेनैवश्रामाण्यंविभावितं विशेषाधिकारण
शिष्टाकोपाधिकारणयोरपिवैदिकान्यतन्त्रत्वपकमात्रवे
नात्पर्यं अतएवोक्तंभट्टैः त्रयीविद्भिर्नपरिगृहीतानीति शि
ष्टाकोपयुक्तत्वविरुद्धानामुदाहरणेनतयातन्त्राथेवायस्यासं·
भावितत्वेननात्रतूपकत्तायायवक्तव्यमनात्व इत्यं पतेत्वाष्ठ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

देषोपवर्णनकाले वीहिशाहेपत्ते प्रमाणमिति तांत्रिकाणां
व्यवहारः नद्विषयीभूतस्य विकल्पः कश्चिद्वैदिकः प्रकृत
कवचनबलाद्व्यवस्थितः स्मर्यते न तु । अतएव पार्थसारथिर-
पि यावदेकं श्रुतौ कर्म स्मृतौ चान्यत्प्रतीयते तावत्तयोर्विरुद्ध
त्वेस्थौतानुष्ठानमिष्यते इतिवार्त्तिकमुदाहृत्यानेनफलतोप्रा
माण्यं श्रुतिविरुद्धानां स्मृतीनामित्युपसंहृत्यभाष्यमप्यनु
ष्ठानुरूपाप्रामाण्यपरं व्याख्येयमित्याह अतएवोत्तरत्रैवा
गमानामविरुद्धेशे प्रामाण्यं स्वीकृतं अविरोधलक्षणेस्थितं

त·प्र·
पि·
१६

उत्पत्त्यसंभवात् भागवतमतमिदानीं निराक्रियते तेह्ये
वं मन्यन्ते भगवानेवैको वासुदेवो निरंजनज्ञानस्वरूपः परमा
र्थतत्त्वं स चतुर्धात्मानं प्रविभज्य प्रतिष्ठितो वासुदेवसं
कर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदात् तत्र वासुदेवो नाम परमात्मोच्य
ते संकर्षणो नाम जीवः प्रद्युम्नो नाम मनः अनिरुद्धो नाम
हंकारः तेषां वासुदेवः परा प्रकृतिः इतरे संकर्षणादयः
कार्यं तमित्थंभूतं भगवन्तमिष्ट्वा क्षीणक्लेशो भगवन्तमेव प्र
तिपद्यत इति तत्र संकर्षणाज्जीव ईश्वरो वा नोद्यः तत्सोमति।

१६

13

मत्वेनकृतहानाकृताभ्यागमप्रसंगात् अनित्यत्वेनमोक्षा
नत्वयापत्तेश्चानात्माश्रुतेर्नित्यत्वाच्चताभ्यःइत्यत्रजीवोत्पत्ते
र्निराकरिष्यमाणत्वाच्च नचकर्तुःकरणंभागवताहिकर्तु
र्जीवात्संकर्षणसंज्ञकात्करणंमनःप्रद्युम्नसंज्ञकंउत्पद्यते
तस्माच्चानिरुद्धसंज्ञकोऽहंकारःउत्पद्यतइतिवदंति नचैत।
त्संभवति छिदाकर्तुर्देवदत्तात्परश्वादेःकरणस्योत्पत्त्यद।
र्शनात् यद्यप्यनेकशिल्पनिपुणाः परश्वेकृताच्छिन्नमेव त
थापिसंकर्षणोकारणःकथंप्रद्युम्नाख्यंकरणंकुर्यात् प्रक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रणस्य वा करणस्यामर्थ्यं कृतेन करणेन निर्मीणेन न चैवंभूतं श्रु
तिमुपलभामहे तस्मादसंगतमेवैतत् प्रस्तुतं हि संकर्षणादे
श्वर इति द्वितीयपक्षस्तत्राह विज्ञानादिभावे वा तदप्रतिषेधः
सर्वज्ञानैश्वर्यशक्तिबलतेजोभिरैश्वर्यधर्मैरन्विताः संकर्षणा
दयो वासुदेव एवेत्यभ्युपगमे तदप्रतिषेधः उत्पत्त्यसंभवस्याप्र
तिषेधदोषस्तावदवस्थमित्यर्थः ईश्वरस्याप्यनादित्वात् किंच
यदामी परस्परभिन्नास्तर्हि नैश्वरास्तत्र परस्परव्याघातप्रसंगात्
सिद्धान्तहानिश्च भगवानेवैको वासुदेवः परमार्थतत्त्वमित्यनु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पगमात् नहिपांचरात्रसिद्धांतिभिर्वास्वदेवादिषु कश्चिद्दे
दोभ्युपगम्यते विप्रतिषेधश्च प्रभेदेगुणगुणिभावेगुणानां
वहुत्वेनतदभिन्नस्यगुणिनस्त्वैकत्वंइत्यादिविप्रतिषेधस्तस्मिन्
शास्त्रेवहुविधउपलभ्यते वेदविप्रतिषेधश्चभवति चतुर्षुवेदे
षुपरंश्रेयोलब्ध्वाशांडिल्यइदंशास्त्रमधीतवानित्यादिवेदनिंदाद
र्शनात् तस्मादसंगतैषाकल्पनेति एतेनयोगः प्रत्युक्तः इतिसूत्रे
भाष्ये येनत्वंशेनविरुध्यते तेनेष्टमेसांख्ययोगस्मृत्योः साव
काशत्वं तद्यथा असंगोह्ययंपुरुषः इत्येवमादिश्रुतिप्रसिद्धमे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न. प्र. वब्रह्मणस्य विशुद्धत्वं निर्गुणत्वं ब्रह्मणि निष्प्रपञ्चेन सांख्यैरनुगम्य
टि. ते तथा योगैरपि प्रधानपरित्यागाद्विवर्णैवात्मानं ज्ञोपरिग्रहः इत्ये
१५ वमादिश्रुतिप्रसिद्धमेव निहितं निष्टत्वं प्रपञ्चस्याद्युपदेशेना
नुगम्यते एतेन सर्वाणि तर्कस्मरणानि प्रतिवक्तव्यानि ना
स्त्यपि तर्कोपपत्तिभ्यो न तत्त्वज्ञानायोपपद्यन्ते नीतिवेत् उपद्धवे
न तत्त्वज्ञानं तु वेदान्तेभ्य एव भवति नावेदविन्मनुते तं बृहन्तं तमौ
पनिषदं पुरुषं पृच्छामीत्येवमादिश्रुतिभ्य इति एतत्सर्वालोच
नयाल्पविरुद्धं वा स्याद्ग्राह्यत्वं प्रतीयते अत एव शाण्डिल्यप्रति १५

15

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तस्मात्त्वं पंचरात्रोक्तवर्त्मना श्रद्धया सह मामाराधय शांडिल्य ब्रा
ह्मणानपि भक्तिने इति विधिसंगच्छते सर्पयेते हि स्वाश्रितैर्लिंगैश्च
ह मे ध्याये एवं वर्णाश्रमाचारो मया प्रोक्तः समासतः श्रद्धयाम
त्समादाय मावं तिजनाश्च ये तेषां नास्ति महाघोरे नरके वर्त्तनं ध्रु
वे वर्णाश्रमसमाचारात्सेवे संसारवर्तिनः तानेमहिषयेलब्धा
यांति मत्परमं वपुः वर्णाश्रमसमाचारं विना वेदविदो वर वांछं
ति मोक्षं ते यमूढास्तेषां नाशैव निष्कृतिः शृणु शांडिल्य संतत्सद्ब्रा
ह्मणाः कश्चिदल्पवित् वेदवादं परित्यज्य समाहूसीऽद्विहिएवंके प

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने.पु.
पि.
१९

स्वेच्छान्यदागत्वाकृत्वापापानिसंततं वासुदेवंक्रमार्गेणस्वजया
मामस्वजत ततोविश्वात्मकोविष्णुःप्राहगमीश्वमायया तस्मात्व
सोपितत्रदृष्टास्वजांवकेपुनःपुनः ततोमायीहरिर्ब्रह्मन्शांडिल्य
प्रस्तभावेन पिकपिकशांडिल्यदुर्बुद्धिमाहसीत्वमहोभृशं को
वावर्णाश्रमाचारंश्रौतंत्यक्त्वयाकिना शाक्तःपापवल्लाभमत्तो
स्मितेनिष्कृतिःश्रुतौ क्रमार्गेणापिशांडिल्यकृतास्वजाममत्वया
अतःकालेनमहतावेदमार्गेगमिष्यसि तस्मात्वंपांचरात्रोक्त
वर्त्मनाश्रद्धयासह मामाराधयशांडिल्यब्राह्मणानपिभक्तितः १९

16

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रुत्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत शांडिल्योपि पुनर्ब्रह्मण्यो व
र्गांस्तैव सर्वं परित्यज्य महाविष्णुं पूजयामास भक्तितः पुनर्विष्णोः
प्रसादेन वेदमार्गानिवर्तिनी शांडिल्यः संहितां चक्रे वैष्णवीं मह
तीं शुभे तस्यां चक्रुः शुभेनेदीक्षां पापात्मानः पापयोनयः स्थापितायां तु शां
डिल्यः संहितायां समारुह्य पुनर्दंष्ट्राकरालास्याः ऊर्ध्वपाशधराः शुभे
शूलहस्ता महाक्रूरनयनाः क्रूरविग्रहाः निर्घृणाः सततं ब्रह्मन्
यमदूता भयंकराः बद्ध्वा पाशेन शांडिल्यं मार्गे दुःखं ददुः शुभे प्र
घ्ने शुभे वोष्ठपादांते सहसाकृष्य मुद्गरैः पीड्यां यक्रूपे निन्द्रियाय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते॰ग्र॰
पि॰
९

17

मराजस्यसन्निधौ विधायपीडांपादैस्तेपश्येतस्त्वद्वर्ग्यमंश्रति स्मो॰
पितंप्रेतस्तद्दृष्ट्वाहिंयमराजोभयंकरः प्राहतितीत्ताप्यावाचापी
डितांममसन्निधौ इत्युक्तेयमराजेनशौंडिलेयमकिंकराः मुद्ग
रैःखड्गमूसलाद्यैःपीडांचक्रुर्भृशंद्रुतः पुनश्चाहयमःक्रुद्धोरक्त
र्णितलोचनः ईदृशानामपानीयदानंसाधयंतेमात्स्वयंसदा प्रामाद्य
परिहारायवोधयंतीश्रुतिर्यतः अद्विष्टंवैपरित्यक्तानेनसात्त्वा
दुरात्मना तस्मादेतांजपापिष्ठंनत्वाविनिक्षिपेत्ये रौरवादिषुसर्वे
षुनरकेषुक्रमेणतु भोजयित्वामहादुःखान्यप्रमेयान्यनेकशः

९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आगच्छध्वं सहानेन शांडिल्येन दुरात्मना। इति संचोदिता ब्रह्मन्य
महत्तां यमेन तु तथैव चक्रुः पापिष्ठं महात्मानम् अथ ततः सदा पुनः स्वै
नेस्समादाय यमदूताय मे यथुः। ततः दृष्ट्वा यमराजोपि आह गंभीर
या गिरा भद्र भद्रं त्वया युक्तं कल्याणानि तु वदः सदैव पापानां फलमा
स्वर्गे गच्छ विस्मयः परं स्मृत्वे इत्युक्तो यमराजेन शांडिल्यो रथमास्थि
तः स्वस्तिमंगलसंयुक्तः स्वयं विष्णुपुरं गतः। दृष्ट्वा शांडिल्यम् अन्यं
विस्मयं अकरिष्यन् ततः प्रसादमकरोत् स विष्णुनेरवमभाषत वेदमा
र्गपरित्यागः फलेभुक्तं त्वया अनघ मत्तं श्राश्रयणेनैव मत्सृजाच।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते·ग्र· कृतात्वया तयाहंप्रीतवानस्मितवशांडिल्यमेध्य भूयोपि
पि· मत्प्रसादेनकर्मलोकहितेनोत्तमः भूत्वावर्णाश्रमाचारंश्रौतंकृ
१८ त्वायथावत् मद्भक्तोतीवसंयुक्तोमदाराधनतत्परः सात्त्वि
कविज्ञानंज्ञानंलब्ध्वामत्तोनघ इत्युक्तोविसृष्टोब्रह्मन्शांडि
18 ल्योभुविजातवान् ब्राह्मणानांकुलेश्रेष्ठेहेमान्तादग्निसमोस्तुने
मपुनर्वामदेवस्यब्रह्मचर्याश्रमेशुभे ब्रह्मचर्याश्रमेस्थित्वावे
दान्समस्तानधीतवान् पुनःस्नात्वागृहीभूत्वाशीतःसत्यपरायणः
अग्नीनाधायविविधान्कृत्वायागाननंतरं प्रनष्टपापःशुद्धात्मा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ब्रह्मज्ञानी सदा शुचिः अनित्यमीश्वरादन्यदिति ज्ञात्वा प्रसादतः
विरक्तः सर्वलोकेभ्यस्सम्यक्काकर्मणि सर्वतः आचार्याच्छ्रुतवेदा
न्तो मत्प्रसादान्महात्मने सर्वलोकविधातारं सर्वज्ञं सर्वकारणं
सम्यग्बोधस्वरूपानन्तमादिमध्यान्तवर्जितं अप्रमेयमनौपम्यमनि
र्देश्यं शिवाभिधं मामपरंपदयत्नेन मुनेर्ह्यात्मतया सदा आर
ब्धकर्मप्राबल्यात्पंचत्वप्रतितामने सम्यक्कोऽभुक्तवान्भोगान्केवि
कालमनाहृतः सपुनः कर्मणां मेतो निहन्तो विष्णुमायया एवं
वर्णाश्रमाचारान्निर्वेदस्सिद्धारयततः शांडिल्योऽपि विष्णुकोऽभून्नच्छि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्णांचैवमेवहि बहवोनेनमार्गेणसूतामद्रूपमागताः वेद
मार्गविनाब्रह्मन्नान्स्युपायोविमुक्तये सर्वशास्त्राणिवेदांगान्यु
पवेदांस्तथैवच पुराणानितथासांख्ययोगपाशुपतेतथा दश
जातिकुलानांचधर्माम्नायेमहत्तराः सर्ववेदाविरोधेनप्रमाणं
नान्यथाभवेत् यावेदबाह्याःस्मृतायायाश्चकाश्चकुदृष्टयः स
र्वास्तानिष्फलाःकिंचप्रत्यवायस्यहेतवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
ब्रह्मन्ब्रह्मविदांवर सकलावेदविहितानिवेदमेकसमाश्रय इ
तिपरमेश्वरवाक्यमनेकश्रुतिवचनेन सर्वंत्वदिकृतम्॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्षतिहृदयं प्रणिपत्य महेशं स्तुतिमहिमानमवैम्यवैवसिष्ट
इति अत्र ह्यधिकारिविशेषं प्रति पांचरात्रादीनां प्रामाण्यमप्यस्पष्ट
मेव लक्षते न चायुक्तमेतन्न तस्मात्वे पांचरात्रे केमादिभगवद्वचने
न सर्वांश्रुतिप्रामाण्यमेवोक्तमिति भूमिनं व्याधिराधिगमादि
नानाश्रितेतिः कृतिः श्रुताविसंतेनासंतपापिष्ठतयावधारि
तस्य शांडिल्यस्यैव तस्मात्वमितत्र गुप्तमर्दर्शितत्वात् पांचरात्रादीना
मधिकारिविशेषविषयतायां प्रामाण्यानां प्रागेवास्माभिरुदाहृ
तत्वात् अत एवेहापि ऊर्मार्गेणापीत्युक्तावेदमार्गानिवर्तिनी।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. उ.
पि.
२०

20

मित्रघ्नानस्योवक्रर्मैनेदीक्षांपावेशः पापयोनयः स्त्रघ्ना
पारलोकान्सराष्ट्रनस्यप्रतिग्रहोग्राह्यपमासकालेपांवराख्यात्र
ग्नावस्यष्टमेवेदंविप्रनिषेधाद्येतिसूत्रेस्मभेवार्थेस्मारयद्भिरा
चार्यैरप्यधिकारविभेदेनवप्रामाण्यंविभाविते स्यादेतत् पव
मपि नेत्रेष्णकोधिकारीकोनेतिचेत् उच्यते शापाद्धागौतमा
दीनांपापाद्धामहतोनराः येगतावेदवाह्यत्वेयेवसंकीर्णयो
निजाः नचिक्रियन्तेतेशाद्रोस्त्रीशूद्राश्चयथायथं नयाहिकौमे
वतईशाख्याये प्रदाहवेनरूपेपत्रनयोरहमेधिनः ईश्वरा। २०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रायनार्थाय तपश्चे महद्यशाः ॥ ततः कदाचिन्महती कालयो
गेन दुस्तरा अनावृष्टिरतीवोग्रासीद्भूतविनाशिनी साम
स्तैश्च मुनयो गौतमं तपसां विधिं अर्थाचेतनुपाविष्टाश्च ।
शानं प्राणधारणं सं तेभ्यः प्रददावन्नं मृष्टं च बहुतरं तथा सर्वैश्च ।
भुञ्जिरे विश्रान्तिर्विशंकेन चेतसा गते च द्वादशे वर्षे कल्पान्तर
वशंकरी बभूव वृष्टिर्महती यया पूर्वमभूज्जगत् ततः सर्वैश्च
निवृत्तैः समामंत्र्य पारणे महर्षिर्गौतमं स्वगृहं गच्छाम इति वेगतः
निवारयामास च तानां केचित्कालं यथासुखं न्युषितामत्र देवर्षपंग

क्षुधार्त्तिनिपीडिताः ततोमायामयींसृष्ट्वाकृशांगांसर्व्वपर्व्वते
समीपंप्रापयामासुर्गौतमस्यमहात्मनः ततस्तांवीक्ष्यकृपाविष्ट
स्तस्याःसंरक्षणोत्सुकः गोष्ठेतांवेष्टयामासस्पृष्टमात्राममारसा
सशोकेनाभिभूतस्तुकार्याकार्यंमहामुनिः नपश्यतिस्मसहसा
ताहृशंमुनयोऽब्रुवन् गोवध्येयंहिजातेहयावत्तवशरीरगा भ
वेत्तावत्त्वंनभोक्तव्यंगच्छामोवयमेवहि एवंदेवमुदिताःसन्तोदे
वराह्वयन्तेशुभं जग्मुःशापवशंनीतास्तत्पश्चाद्वैयथापुरा सर्वेते।
षांमाययाजातांतांगोवध्यांगौतमोमुनिः केनापिहन्तुंनाशक्नाश

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शापानेनकोपनः भविष्यथत्रयीवाह्यामहापानकिभिःसमा

वभूतेननयाशापाज्ञायमानाःपुनःपुनः सर्वेसंगम्यदेवेशंशं

करंविस्मयान्वितं अप्रच्छवन्लौकिकैस्तैर्फलमिष्टार्थसर्वेशः दे

वदेवोमहादेवोभक्तानामार्तिनाशनो कावाहनिमहायोगोभा

क्तान्स्नानमहेश्वा नदापार्थेस्थितेनविष्णुसंदेशेहत्वाह्वृषभध्वजः कि

मनेषांनचेत्कार्यप्राहपुण्येणविष्णोमिति ततःसभगवान्विष्णुः शर

ण्योभक्तवत्सलः गोपतिःप्राहविप्रेन्द्रानालोकप्रणतान्हरिः

नवेदवाह्येपुरुषेपुण्यलेशोपिशंकर सगच्छतिमहादेवधर्मो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नी॰पु॰
पि॰
२२

वेदादिभिर्विभ्रमौ तथापि भक्तवात्सल्यादिच्छितव्यामहेश्वर श्रु
स्माभिः सर्वपर्वस्वनेनैनाभ्येनरकामपि तस्माद्वेदबाह्यानांरक्ष
णार्थाय पापिनां विमोहनानि शास्त्राणि करिष्याव इहधज प
वं संबोधितास्ताभ्यां माधवेन पुरारिणा चकार मोहशास्त्राणि के
शवोपि शिवेरितः कपालं लांगलं वामं भैरवं पूर्वपश्चिमं पांच
रात्रं पाशुपतं चान्यानि सहस्रशः स्तुतास्तौ बभूवतुर्देवौ ऊर्वी
णः शास्त्रचोदिते पथैनो निरये घोरे वक्ष्यत्कल्पान्तनः पुनः जा
यन्ते मानुषे लोके क्षीणपुण्यचयास्ततः ईश्वराराधनव॰ । ॥२२

22

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लाङ्गलंक्षेमकृल्लोगतिं वर्णधर्मप्रमादेन नाम्नयाविकृ
निर्हिवः पवमीश्वरविलम्भंवोदितास्तेमहर्षयः श्रादेशं
प्रस्यपद्येनशिरसास्मरविद्विषोः वक्त्रुलेन्यानिशास्त्राणि
नेत्रतत्रस्ताः पुनः शिष्यानध्यापयामासुर्दर्शयित्वाफला
निविति अत्रवभ्रष्टानांकथ्यं विहृतिप्रामयेत्र्यागमाः प्रणी
तारस्तमातेषांभ्रष्टापिकारिकत्वंभ्रष्टाम्त्यतिप्रामाण्यंवा।
एवमेव पवमपिव्रशेवनार्थ्यं वनर्थ्येवेदेषुपरंपरष्टार्थ्यमलेभ
शांडिल्यरमोविद्यामधीतवानिमादिक्रमेणानवेणोवैदिकमार्गो
द्यपिकांवक्रपादर्शिता

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰पु॰
टि॰
२२

तत्रात्मयोनिभिन्नात्मन्ततो ऽश्रमंतो ऽमेतावनाविमोहनानीत्म
क्ति स्पष्टनतंचैतद्यरार्कं ग्रंथ स्तुख पव नयास्कंदपियनचै
भवर्वेदेहाविंशाध्याये गौतमशापोदर्शितः सूतउवाच प्रथव
हेममहादेवस्वल्लाभावस्यकारणं मनुष्याणां नरश्रेष्ठाः शृणुत
प्रद्धयाम्यह पुराकालविपाकेन प्राणिकर्मवशेन च पंचमम
ववर्षाणि नववर्षशतन्क्रतः अनावृष्ट्यादिना भूमिर्दुर्भिक्षाभ
वदाक्तिका तस्मीदचैवमहतीविजानात्सर्वदेहिनां मनुष्या।
स्मासमाचारा प्रभवन्नवकांक्षया तस्मात्केचिन्मनुष्यास्मशुभकं वा।

२२

23

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्नाविमोहिताः हताः केचिन्महामोहान्नष्टाः केचन मोहिताः
तं रंगोऽश्वगजाः केचिद्रुक्मवंतो यथाबलं ब्राह्मणाः केचिदालोच्य
विशिष्टाश्च निमग्नमाः गौतमस्याश्रमं पुण्यं पययुः सर्वे महत्तमं
गौतमस्य तपोयोगात्प्रसादाद्धंकरस्य च आश्रमं तस्य विप्रेंद्रास्त्व
भिंतस्त्वभवन्मृषा नेसंभूयस्तु निश्चेष्टं गौतमं शरणं पन्नाश्च प्रोचुः
क्लेशेन संयुक्ता हि नाः कारुणिकं प्रति वयं त्वस्मीडिताः सर्वे भ
गवन्भवद्वल्लभा केवलं कृपयैवास्मान्रक्ष रक्ष हितेरत इति वि
ज्ञापितः श्रीमान्महाकारुणिको मम: गौतमः सर्वविप्राणाम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भयंदत्तवान्मुनिः पुत्रभार्यादियुक्तानांविप्राणांगौतमोमुनिः ॥
दत्तौधान्यंधनंवस्त्रंतिलंतैलंलवणमपि अन्नानियानिजंतूनांमि
ष्टानिसकलानिच तानितेभ्योद्विजाग्र्यश्रीमान्ददौकारुणिकोमुनिः ॥
आधिव्याध्यसुखश्रान्त्यादिपीडाश्चविविधाद्विजाः निवारितामुनीन्द्रे
णगौतमेनद्विजन्मना श्रौतस्मार्तसमाचाराउपदिष्टाद्विजन्म
नां गौतमेनमुनीन्द्रेणमुनीन्द्राःकरुणावशात् एवंविगतेका
लेगौतमस्यद्विजन्मनः तपसाकेवलंभूमिःसुभिक्षाभवदाखि
काः ग्रामणीश्चततासर्वेगौतमेनसुरक्षिताः विचार्यकार्यसंघ्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यस्त्वेदग्गमनायैव गौर्हन्ता गौतमेनेति निर्हतो गौः उरुषाध
मैः कृतोमिथ्याभिशापस्त्वमहामोहवशेन तु तद्ज्ञात्वा मुनि।
भिः श्रीमान्गौतमो मुनिसत्तमः महाक्रोधेन संयुक्तः शशापब्रा
ह्मणाधमान् गौतमउवाच महादेवमहादेवमहादेवस्यविग्र
हे महादेवस्य भक्तौ च महादेवस्य नाम्नि वा महादेवस्य वित्ता
नेमहादेवपरिग्रहे महादेवस्य संस्थाने महादेवस्य कीर्तिषु
महादेवायदानेन महादेवाश्रये तथा महादेवस्य संस्पर्शे वि
ध्वंसे ह्रुतनादिषु कद्ध्यातयारणे रुद्रलिंगस्य च तत्सर्वं जं कद्धा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने·पु·
पि·
२५

हत्यालयादिहत्यायां हत्यायात्रादिकर्मसु यद्यत्फलंसंवैपि

नत्तत्रापितद्वर्जने भवेतान्नन्यत्रोक्तंयंसर्ववेदाध्ययनायमा :

नित्यकर्मानुष्ठानेनतथाकाम्यादिवर्जने भवेत्।· शांतिदा

नादिविज्ञानसाधनेष्वद्विजायमाः भवेत्।· स्वाध्यायेवर्जयेवै

वनयथाप्रवचनेपिच भवेत्।· नानाविधेषुदानेषुयज्ञेषुविवि

धेषुच भवेत्।· कृच्छ्रचांद्रायणादौचतथामासोपवासके भ

वेत्।· वेदभक्तौतथाप्तिकेयोगांगेषुयमादिषु भवेत्।· स्मृ

तिस्मृतिपुराणोक्तेषुधर्मेषुसकलेषुच भवेत्।· स्वदारगमने।

25

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

चैवपरदारविवर्जने भवेता· विष्ण्वादिदेवताः सर्वे विशि
ष्टाः शंकरादिति भ्रांतिविज्ञानसंपन्नो भवेता· शंखचक्रगदा
पद्मवज्रपाशांकुशादिभिः अंकिताः अहृद्याः स्वयं भवेता· नही
नजातिनाम्नाचरूपेणचतथैवच अंकिताः अहृद्याः स्वयं भवेता·
वनेलाखस्यपत्राद्दैवेद्रदीपादिलिंगता भवेत अहृद्यासांदं
ललाटे ब्राह्मणोयमाः पितृमातृसुतभ्रातृभार्याविक्रयिणः
सदा वेधुविक्रयिणस्तद्वत् भवेता· वेदविक्रयिणस्तद्वती
र्थविक्रयिणस्तथा धर्मविक्रयिणस्तद्वद्भवेता· कन्याविक्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰प्र॰
टि॰
२९

26

यिणस्तद्वन्मांसविक्रयिणस्तथा मन्त्रविक्रयिणस्तद्वद्
वेन॥ पांचरात्रेच कापालेतथाकालमुखेपिच शाक्तेचदीक्षि
तास्पृश्यंभवेन॥ बौद्धार्हमतेचैवतथापाशुपतेपिच शांभवे
दीक्षितास्पृश्यंभवेन॥ पाखंडेषुतथान्येषु मार्गेष्वश्रौतकेषुच
ग्रह्यादीक्षितास्पृश्यंभवेन॥ युष्माकंवंशजानाञ्च सर्वेषांस्त्रीभिः
सहद्विजा मद्भक्ताश्चैषप्रकारेणभवेन्नब्राह्मणा यथा वह्नौनाके
नकिंचस्याद्धिवैसंसारमोचके तन्त्रेष्वपिसर्वेषुश्रुतिस्मृत्या
दिकेषुच युष्माकंवंशजानानांमस्माकंचतथैवच स्पृष्टाभावः २९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सदैवास्यशापमोक्षःकृतोमया। सूतउवाच एवंमुनीन्द्रेण
कृतेवशापेह्यिज्ञायमायांश्लापितदा तदैव तथाभवेत्सकलजा
घ्नसर्वैःस्वभावजोह्येषमुनेःप्रभावः प्रह्लादभावस्तेनजातोन।
गणांसान्ताडुह्रेनस्यपर्मेचविप्राः तस्माद्धिहंतस्तद्विनाशाय
सान्ताडुह्रेनिसंहरजयेच्छ्रुद्वैव निष्णुंर्भुद्भनमास्तिकोपमाः
समाववेत्रिनामतंहिनस्तथा विशेषतःशंकरवेदनेरतो भवेत्
शेषंकथितंमयानघ इत्यध्यायः तथापराशरोयपुराणोक्तो
येध्याये ब्रह्मशापोदर्शितः रुद्रादिकमविज्ञायब्रह्मनारा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यत्नोऽभूत् ब्रह्मैव ब्रह्मनन्देहे चेति विश्रान्तमाक्रम्य तां रणे क्रोधेन म
हताशक्तो ब्रह्मा सर्वजगत्पतिः शशाप विसंज्ञ गर्भस्थो भवेद्वा
ति विमोहितः त्वदुःखात्वान्मणाः सान्त्वात्तिष्ठे देहे भस्मशेषेऽठने भवे
त्त्विंसमृत्वा नित्यं वेदसिद्धे विमुक्तिदे विष्णुलेचत्त्वरेश्वरेण
पत्रोपमेन तथा शुक्लं तेषां नानित्यं भवेच्छलोनांत्रिकाद्विजाः ग्रा
सुचैः शंखचक्राद्यैस्त्वदीयै रंकिता द्विजाः श्रमिता मैर्महामोहा
द्वेषदुष्टाम सर्वदेयोः वेदसिद्धेन मार्गेण त्वदीयाराधने द्विजाः
त्वदुःखामोहिता नित्यं भवेयुः परिमोहिताः त्वदीयं पांचरात्रेव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नैवभागवतेनतथा दीक्षिताश्चद्विजानित्यंभवेयुर्निर्भयाहरे
श्रौतस्मार्त्तसमाचारमध्योज्झितकरेपरे नष्टकाविमुखानित्यं
भवेयुःपरिमोहिता नदीयेपांचरात्रेचनैवभागवतेनतथा दी
क्षिताश्चद्विजानित्यंभवेयुर्निर्भयाहरे श्रौतस्मार्त्तसमाचारमध्यो
ज्झितकरेपरे नष्टकाविमुखानित्यंभवेयुःपरिमोहिताः इति
हयग्रीवविष्णुपादर्शितः सौरपुराणेसप्तमेध्याये एतेचब्राह्मणा :
सर्वेयेद्विषंतिमहेश्वरं भवंतवेदबाह्यास्तेतमोपहतचेतसः
पाखंडाचारनिरताः सर्वेनिरयगामिनः कलौयुगेतुसंप्राप्तेसदा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं॰ श्र॰
पि॰
२८

द्विजाः शूद्रयाचकाः सर्वस्मादधिको रुद्रः पशुपाशविमोचकः
पराशक्तेस्तु भक्तं माभूत्पारत्रिकाग निरित्यादिना तथा कौ
र्मे सप्तविंशेध्याये तिष्यमायामसूयां चवधं चैव तपस्विनां सा
धयंति नरा नित्यं तमसाव्याकुलीकृताः २ अपक्रम्य यतयश्च
भविष्यंति शतशोथ सहस्रशः नाशयंति ह्यधीतानि नाधिगच्छंति
वानच्च गायंति लौकिकैर्गानैर्दैवतानि नराधिप वामपा
शुपताचारास्तथा वै पांचरात्रिकाः भविष्यंति कलौ तस्मिन्ब्रा
ह्मणाः क्षत्रियास्तथा ज्ञानकर्मण्युपरते लोके निष्क्रियतां गते

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कीटमूषकसर्पाश्चयमेयिष्यंतिमानवान् कुर्वंतिचावताराणि

ब्राह्मणानांकुलेषुवै दधीचिशापनिर्दग्धाःपुरादक्षाध्वरेद्विजा ॥

निंदंतिचमहादेवंतमसाविष्टचेतसः कृत्स्नासर्वेववरिष्यंतिक

लौतस्मिन्युगांतिमे येचान्येशापनिर्दग्धागौतमस्यमहात्मनः

सर्वेतेचभविष्यंतिब्राह्मणाद्यास्वजातिषु विनिंदंतिमहादेवं

ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनो वेदबाह्यव्रताचारादुराचाराव्वृथाश्रमाः

मोहयंतिजनान्सर्वान्दर्शयित्वाफलानितु तमसाविष्टमनसो

वैडालव्रतिकाधमाःइति तथापापविशेषस्यापिनंदमार्गप्रवे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने.प्र.
पि.
११

29

श्राप्रयोजकंत्वपापाघोरेणापकाद्दशा आयेदर्शितं शैवबक्रग
दापश्चवज्रपाशांकुशांदिभिः छेकिताश्चभविष्यंतिमनुष्याःपा
पकर्मिणः यजेतिधर्मवेदोक्तंनयाःस्थित्तिपुराणेगं वेदांगा।
निवमोहेनमनुष्याःपापकर्मिणः पंचरात्रेवकापालेपाखंडे
ष्वपरेष्ववदीक्षिताश्चभविष्यंतिमनुष्याःपापकर्मिणः इतिमा
वपुराणे स्मृतिग्रंथः श्रुतिश्लोकाप्रायश्चित्तेभयंगतः क्रमेणश्रु
तिस्मृत्यर्थेमनुष्यास्तत्रमाष्ठ्रयेतन् धर्मशास्त्रपुराणोक्तंश्लोकंहिम
हणांतिकंप्रायश्चित्तंमनुष्याणांमापिष्टानामदाकण भयंतु

११

वेलविनानांमरणाज्जायतेध्रुवं तेषामेवानिरत्नार्थंखलहे
नंत्रयुक्तावानिति तथ्यातत्रैव पांचरात्रेभागवतेनेत्रैवेख्यान
साभिधं वेदभ्रष्टानामनुग्रहिपकमलापतिरुक्तवानिति मु
क्तिरेवंडेवनत्रयेध्याये भ्रंसंतस्खलितानांहि द्विजानांवेदमार्ग
नः पांचरात्राद्योमार्गः कालेनैवोपकारकः इति पांचरात्रा
दीनांतस्कतिप्रगणस्मात किंत्र एतिमादीन्यसेवानुष्ठाप
कत्वंकालविलंबेनकथंचिदुपकारकत्वेवेभिनस्मित्रैव।
ध्रुवहकेमाधवः यत्तवैभवखंडे पंचचत्वारिंशोध्यायेभ्राग

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं·श्र·
पि·
३·

30

मात्रुपक्रमस्याधिकारिविशेषेणाक्रमेणैव तन्मुक्तये श्रावंते
नश्रुतिश्रेष्ठाः सततमेवमयोदितं तन्मेतद्रूपयेमनोदीक्षिता
श्रुतिमतता सोंशालेरेव संग्राह्यः सर्वेथानैवद्वैदिकेतीति त
थात्ततं संहितायामेव चरमे भागे अथापि शिवमता संहि
तानंतरं श्रोणीपरायितमभ्युपस्वात्मरूपेणस्तुतः श्रुतिगणस
वलोकाश्चाहस्मान्तग्रहणाच्छिजेनपद्वदिनस्यैवेदिनत्वाच।
किंचित् श्रुतिरपिमनुजानां वर्णाश्रमं विभाषेपरागमास्विले
शः श्राहतंवेद्गतहत् श्रुतिपथगलितानां वर्णाश्रमेहणाश्रिः ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रुतिपथनिरतानां नैवनन्तैसेवनीयं श्रुतिपथनिरतानां मा
श्रमायहडकाः परगुरुखिलेशासहृदाहाश्रमांसं श्रुतिपथ
गलितानां मानुषाणां नतेनैरहितैरिपिशुनिमखाः शाहतेनैस
कीये विधिरपिमनुजानामादर्शाश्रमांसं श्रुतिपथगलि
तानामेवतेनैस्वकीये श्रुतिपथनिरतानां नैव संसेवनीया श्रु
तिपथसममार्गीनैवसंसमयोक्ते हरहरितिविधिरजाकीर्ति
तासर्वेनैवश्रुतिपथनिरतानां यहडकामानुरजा श्रुतिपथग
लितानामेवतेनैकरजा श्रुतिपथनिरतानां सर्वेवेदादिनैव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रुतिपथगलितानां सर्वतन्त्रैकलिंगं ग्रथितमखिलदुःखध्वंस
कं तत्र तत्र श्रुतिपथनिरतानां तत्सदा नैव धार्यं श्रुतिरपि मनु
जानामाह लिंगं विशुद्धं शिवागमोक्ताश्रमनिष्ठमानवस्त्रिपुं
ड्रलिंगं तु सदैव धारयेत् तदुक्तमंत्रेण ललाटमध्ये महादेवे
णैव सितेन भस्मना विष्ण्वागमोक्ताश्रमनिष्ठमानवस्तथैव
शुद्धान्तरमूर्ध्वरूपकं त्रिशूलरूपं च तत्तस्मैव वामदा ललाटे तु
सदैव धारयेत् ब्रह्मागमोक्ताश्रमनिष्ठमानवो ललाटमध्येपि व
र्तुलाकृतिं तदुक्तमंत्रेण सितेन भस्मनाम्बराथवा वेदवृत्तस्तथा ॥२॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रयेन् ऊर्ध्वमप्यपुंड्रं सदृशं हरिचंदनेन मध्ये ललाटमतिशोभ
नमादरेण ब्रह्मागमेषु निवृत्तायदिसंस्कृतः स्यान्मद्धारिणाम
नतमेव तद्धारयेन्नरः कृष्णपुंड्रं त्रयं नित्यं धारयेद्भस्मना सदा ल
लाटे हंसागमेनिष्ठस्यंदनेनाथवा नरः सितेन भस्मना सम्यक्त्रि
पुंड्रस्य धारणं सर्वागमेषु निष्ठानां तत्तन्मंत्रेण शोभनं शिवा
गमेषु निष्ठानां धार्यं तिर्यक्त्रिपुंड्रकं एकमेव सदा भस्मनैव
पुंड्रांतरं विना वेदमार्गैकनिष्ठानां वेदोक्तेनैव वर्त्मना ललाटे
भस्मना तिर्यक्त्रिपुंड्रं धार्यमेव हि ललाटे भस्मना तिर्यक्त्रिपुं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰यु॰
यि॰
११

ऊर्ध्वपुंड्रधारणं विनापुंड्रांतरंमोहाद्धारयंततिद्विजः वि
ष्ण्वागमादितंत्रेषु दीक्षितानांविधीयते शंखचक्रगदाद्यैर्वैरं
कनंनान्यदेहिनां दीक्षितानांतंत्रेषु नराणामंकनंद्विजाः
उपकारकमेवोक्तंक्रमेणमुनिपुंगवाः पुंड्रांतरस्यतंत्रेषु
धारणंदीक्षितस्यच उपकारकमेवोक्तंक्रमेणमुनिपुंगवाः
पुंड्रांतरस्यतंत्रेषुधारणंदीक्षितस्यच उपकारकमेवोक्तंक्र।
मेणमुनिपुंगवाः वेदमार्गैकनिष्ठानांमोहेनाप्यंकितोयदि।
दि पतनमेवनसंदेहस्तथापुंड्रांतरादपि नांकनंविग्रहेकुर्यात् ११

32

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हेदं पंथानमाश्रितः पुंड्रांतरं भ्रमाद्वापि ललाटे नैव धारयेत्
तेनैवानेन प्रकारेण देवताया प्रतिष्ठिताः सापि वैष्णवैस्सेव्या च पू
जनीया च वैदिकैः शुद्धमेव हि सर्वत्र देवतारूपमात्मिकाः नत
न्त्रेचेकस्य ज्ञानं तंत्रनिष्ठस्य केवलं तंत्रेषु दीक्षितो मर्त्यो वैदिकं न
स्पृशेत्सदा वैदिकस्यापि तंत्रेषु दीक्षितं न स्पृशेत्सदा राजान्
वैदिकान्सर्वांस्तांत्रिकानखिलानपि असंकीर्णतया नित्यं स्था
पयेन्मतिमत्तमा इत्यादि तथा पुंड्रांतरादपीति स्मृतिविरु
द्धवेणुपत्राद्याकारतिलकादि सर्वैः अत एव वासिष्ठलैंगेन।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. प्र. वि. ११

उमेध्याये अग्नौ मूर्द्धे पुंड्रादिललाटे ग्रहयामह धारयिष्यं

ति मोहेन त्रयुगांते समनुपश्यत इति श्लोकत्रयौमिति विशेषतं

पाराशरस्तृतीयाध्यायेऽपि त्रिशूले वन्नरस्ते चवेणपञ्चोपमेन

स्या पुंड्रं नरेरन्नानित्यं भवेत्तुलोचिकाद्विजाः इति शापपरिश्लो

के त्रिशूलस्त्वायुक्तं अन्यथा पुंड्रं नरस्तेनेन गनार्थे स्यात्

ब्रह्मांडपुराणेऽपि समत्रषट्पंचभिः पुंड्रं मध्यमं त्रिविधं स्मृतं

दशांगुलप्रमाणेन उत्तमोत्तममुच्यते नवांगुले मध्यमं स्याद

ष्टांगुलमतः परं चतस्त्रिषड्गुलैः पुंड्रं कनिष्ठं त्रिविधं भवेत् ११

33

इत्यत्र हि हिंगुलाख्यं तीर्थमिति प्रतीयते एतत्पत्रब्रह्मपुराणे
योगो दानं तपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणं भस्मीभवन्ति तत्स
र्वं ऊर्ध्वपुण्ड्रं विनाकृते ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा कुर्यात् त्रिपुण्ड्रं भस्मना सदा
इत्युक्तं पारिजाते ऊर्ध्वपुण्ड्रं शिवस्यैवं वक्त्रं विलोक्य बाहुधार।
ति नैव त्रिपुण्ड्रेण विना येन विशेषणयदनुष्ठितं न तस्यानेन त
ज्ञानेन तद्दानेन जपो न स्मरणादि ऊर्ध्वपुण्ड्रत्रिपुण्ड्रयोः समुच्चितं।
योरेकैकस्य वा धारणं कर्तव्यमिति त्रिकोटिको विकल्पः स्वकु
लाचारादिना व्यवस्थितः इति ब्रह्मपुराणादौ स्पष्टं प्रकृतमनुसराम :

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. प्र.
पि.
२४

34

इत्थंश्रुतिभक्तानामागमेष्वधिकारःसिद्धः तथासंकरजातानाना।
मप्यधिकारः कौर्मेह्यविंशेऽध्यायेदर्शितः अथांशोःसात्वतोनाम
विष्णुभक्तःप्रतापवान् महात्मादाननिरतोधनुर्वेदविदांवरः स
नारदस्यवचनाद्वासुदेवार्चनेरतः शास्त्रंप्रवर्तयामासकुंडगोला
दिभिःश्रितं तस्यनाम्नातन्नाख्यातंसात्वतंवेदविदांवरः प्रवर्तिते
महाशास्त्रेकुंडादीनांहितावहमिति स्त्रीशूद्राधिकारोभागवते
दशमस्कंधेदर्शितं तेनोक्तंसात्वतंतंत्रेयज्ञानामुक्तिभाग्भवेत् य
त्स्त्रीशूद्रदासानांसंस्कारोवैष्णवःस्मृतः इतिहेमाद्रौप्रायश्चित्ते। २४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कांडे पद्मपुराणवचनमुदाहृतं शृणु राम महाबाहो लिंगचक्रा
दिधारिणां शूद्रधर्मरतानां हि तेषां नास्ति पुनर्भवः विप्रस्यैव हि
गर्हितानां यस्मिन्नुदाहृतमिति अत्र शूद्रधर्मरतानामित्यनेन
कुंडगोलकयोरप्यधिकारो लभ्यते शूद्राणां हि सधर्माणः सर्वे
प्रध्वंसजाः स्मृता इति स्मृतौ तेषां शूद्रधर्मातिदेशात् शूद्राणां तु
तद्धर्मरतत्वं स्पष्टमेव किंच स्वधर्मत्यागेन शूद्रधर्मरतानां द्विजा
नामपि पतितानामनेनाधिकारः विप्रस्येति स्वधर्मस्थस्येति भा
वः इतरस्य सर्वाहेनाधिकारलाभात् ब्रह्मपुराणे दशमेऽध्याये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते॰पु॰
पि॰
११

35

तत्रमुह्यंतेमनुजायद्धरिणानिर्मितास्त्वया भूदेवत्वमनुप्राप्तानविंदे
कृत्वाविमूढधीः हृदजन्मनिस्पृहःसाक्षात्मनस्त्वावमविष्यतिशति
श्राश्वलायनसूत्रेषोषष्ठेध्याये शिवकेशवयोस्थितंहृवक्रसूत्रादि
कंद्विजः तथारयेत्मतिमानवैदिकेवर्त्मनिस्थितः न्मकावैदि
ककर्माणिनास्तिकानटनर्तकाः तथारयंतिविद्वानिशिवयो
र्भिन्नवुद्धयः वेदाक्षरविहीनानांनास्तिकानांद्विजन्मनां विहि।
तथारणंनितंचिन्हानांकेशवेशयोः तेषांभिन्नधियांकिंविस्म
गमर्थेशिवः३३ा कृपयातत्त्वकोरेहग्गुणेहरिदंतंवुनदिनि किं ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विदितिनेत्रमित्यर्थः २ हेतिस्मृतिष्विमित्यर्थः चकारोभिन्नक्रमः
पुराणेष्वेवेतियोज्यः अतएवस्मृतिपुराणयोरपिकविनेत्रम
मानविषयत्वं पाराशरपुराणेदशमेध्यायेस्पष्टीकृतं वेदमूलत
यानित्यं प्रहृतास्थापिमतम कविकल्पविस्मृतीरंस्तुत्यार्थेवक्तुवे
तिवै कविनेत्रात्रयेयेनधर्मः पौराणिकाश्चपि वदंतितत्रहेतोशास्त्र
शास्त्रत्वंज्ञानवर्जेविना पुराणधर्मशास्त्रेचवसोशाः स्मृत्याविरुध्यन म
तेज्ञार्थेमविज्ञेयः समासेनमनीषिभिरिति स्कांदेपि नेत्रावलंवनो
नेवपुराणानिवकानिविन साक्षाद्वेदविरुद्धार्थेप्रवदंतिकवि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं. मु. चि. १९

न् अधिकारिविभेदेन नैव वेदपरं अनीति अधिकारीति अप्रष्टा
द्यधिकारीत्यर्थः अतएव वैदिकाचारितमसृत्र्यादेर्निषेधकं न
त्वरणे प्रायश्चित्तं विधायकं प्रायश्चित्ताननुष्ठाने नरकादिबो
धकं वचनसहस्रं तत्र तत्रोपलभ्यते दिग्मात्रं तद्दर्शयामः बृह
न्नारदीये वचनदर्शनाये यत्त्वसंतमवकारिलिंगविद्दृतत्वनेर :
मसर्वयातनाभोगी वउलः कोटिजन्मसु येहिजेनमशाचारि
वकं किंतनत्रेत्वप संभावरौरवं यांतियावदिंद्राश्चतुर्दश वक्रां
कितनत्रयं त्रतत्रकोपिन संवसेत् यदि तिष्ठेन्महापापी सहस्र १९

36

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ब्रह्महा भवेत् गंगास्नानरतो वापि ग्रहणे मेषरतोपि वा चक्रांकि
ततनुं स्पृष्ट्वा रौरवं युगमश्नुते चक्रांकिततनुं दृष्ट्वा पश्येत्सूर्यं येन
पन्नरः जपेद्वापौरुषंस्रक्तं अन्यथा रौरवं व्रजेत् लिंगांकिततनुं
स्पृष्ट्वा पश्येत्सूर्यं नरेश्वर जपेद्वा शतरुद्रीयं अन्यथा रौरवं व्रजेत्
ब्राह्मणस्य तनुर्ज्ञेया सर्वभूतसमाश्रया साचेत्संतापिता राजन्
किंवक्ष्यामिनरेंद्रनमः चक्रांकिततनुर्वापि राजन् लिंगांकितोपि
वा नाधिकारी परिज्ञेयः श्रौतस्मार्तेषु कर्मसु यज्ञैर्वैभवखंडप
कवनादिशेषाये पाषंडाश्चमानदग्धा दंडशंखचक्रादिभिर्द्विजाः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नै.श्रा. कृत्वैवं विप्रदेहेषु तेन: पातकं प्राहुरागमिका: हेमाद्रौ प्रायश्चित्तकांडे
पि. वायुपुराणे ब्राह्मणो यदि मोहेन तापयेद्धद्विष्णुद्विया नकर्मोहे
३२ भवेदत्र सचैवान्तेऽस्मिन्निका लिंगपुराणे शंखचक्रेतापयित्वा
यस्य देहे प्रदृश्यते स जीवन्नेव पतत्यास: सर्वधर्मबहिष्कृत: आदि
त्यपुराणे वेदेषु यज्ञभागेषु यस्यैतान्यपि कारिता सतापयदि
शंखचक्रादीन्धारयेत्स भजत्यये ब्राह्मणो यदि मोहेन धारयेत्।
स मुद्रिका न सन्दर्शनमात्रेण शं...योन्त्यो लोकं न वद्रिपुरा
णे एवं नसयन्त्रदेव्या शंखचक्रादिभि: पृथक् नतस्यनिष्ठ ३२

37

निर्दिष्टा स्नानदानजपादिभिः तस्य निष्कृतिरुत्तमा पाराश
र्येण भाषिता केशाग्रं वापयित्वा स पुनः कर्म समाचरेत् गर्भ
शेलान्समुद्धृत्य गर्भादानादिपूर्वकं षष्ठ्याब्दे तैव कृच्छ्राणां प्रा
यश्चित्तमुदीरितं कौर्मे प्रस्तावामृत्विजेभ्यस्तस्मुद्रादयेभ्यश्च
दद्यात् स्ववर्णमात्रसंग्राही प्राजापत्यं समाचरेत् मानवोयमुपा
णोत्वन्नदेशे ध्याये प्रायश्चैः शंत्वत्वक्राद्ये नेदहेवकदाचनेति
पापस्पर्शत्राणे समस्ते ध्याये नदाहयेदिनश्रेष्ठे नरदेहेत्रकस्तवे
कैः श्रेकिनो यः स्वदेशाद्राजाशीत्रेविवासयेत् प्रतीक्ष्यपतिता

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नोच्छिष्टपदार्थकेनेतरेणा विधीयते न शूद्राणामनः शूद्रेण वा
कथंचन अध्यापनेनाध्ययनेन श्रौतस्मार्तेषु कर्मसु संभाषणेन
संबंधेनाधिकारो हि लोकितः प्रयोगपारिजाते स्त्रीशूद्रा
द्यादिनिबंधेषु विस्तृतानामपहारीणामादिवचनानुदाहृता
नि नयथा विस्तृः शंखचक्राद्यंकनेन वर्णितनृत्यादिकं नया प
कनानेनेयं धर्मो न जातस्याहि जन्मनः यथा श्रमणानन्तकाष्ट
मन्त्रहेस्सर्वकर्मसु नया चक्रांकितो विप्रः सर्वकर्मसु गर्हितः
चक्रं मद्दानतो यत्तु यो ब्राह्मयसेवना सम्यक्त्वदहिः कार्यः ३८

38

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सर्वस्माद्विजकर्मणः शातातपः अंगेषु नांकयेद्विप्रो देवता
प्रत्यलांछनैः अंकयेद्यदि वा मोहात्सत्सेवनं संशयः हारीत :
गणसंसर्गपरायणानसामारविकेषुभे बौधायनः नांकना
यद्देहेदेहेदेहेदेहेखे कामकारतः नाधिकुर्वंति दग्धांगं श्रौतस्मार्त
षुकर्मसु यमः नांकनायद्देहेब्राह्मे देवमाद्युपलांछनैः दह
नाद्वेष्टिनाद्विप्रः पातित्यं याति तत्क्षणात् पराशरमाधवीये ।
चक्रांकितं नत्रुर्यं श्रममदाकालीयमेनवा सम्पूर्णवहिः कार्यः
सर्वस्माद्विजकर्मणः तद्दयं निर्गलितोर्थः भ्रष्टादीनामेवागमो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. उ. कृशासायामधिकारः तत्रमन्त्रांविधिप्रशंसादिकमपितद्दि
टि. शेषं निःशेषयाम्लवैदिकविषयाः इति यत्तुमन्त्रसिंहपरिवयो
३९ यो शिवागमांकितत्र्हवदनान्याधीनतायैतन्मवक्त्रादिया
दयेन् तत्रश्रुतयः येद्वैवस्मलोकमोलेपमीनतानिष्पन्नो
39 ग्निनाचक्रेयोग्निनावक्रेयोग्निवैसहस्रारःसहस्रारोनेमिनो
मनानमनत्रःसायुज्यंसलोकतामाप्नोतीति चक्रेविभक्तिवद्य
त्यभिनमेवलदेवानाममन्नेहिविश्लोः सपतिनाकेंडरिताचि
दयदिशेतियघनयोवीतरागाइति कृकारिणिश्च श्रुतमन्त्रने

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तदामोक्षश्रुतेष्वृत्तासरःहंहंतल्लत्समाशानेति यन्तुःस्वश्रतेवि
सोत्स्वक्षवकेश्वतभेनन्मांभोयिंतन्नेवेवर्षणीद्वाः मूलेवाह्लादि
यातन्मेगुणलिंगान्वंगेतमाडुपान्यपंयंतः इति वाङ्गुणै
श्रम्निनैवन्नसंतमेवक्रमादायवैस्वः पारयेत्स्वेवाणीनोहरिसा
लोकासिद्धयः इति ब्रह्मांडे कृत्वापानमर्यीशङ्कनापथिव्यावको
तने चक्रादिविद्धितोभूयपारवेहैत्सवोनः इति नारदीयपुराणावत्रा
वे हरस्मारन्नषट्कोणवलयंत्रयसंयुतं हरेःस्वदर्शनेनत्मेया
रयेनद्विवत्तणः इति नचैनन्नस्पंवेद्ब्रह्मास्त्रेणैनविषयमितिशंका।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नी॰ म॰ पि॰ ५॰

नीयं सौवर्णेन मत्स्यचक्रादिधारणं चक्रमात्रजाधिकारिणं ब्रूहीति
गरुडेन पृष्टो भगवानाह गरुत्मन् विशेषेण सर्ववर्णेष्वयं वि-
धिः स्त्रियो वा यदि वा नरो वैष्णवः शूद्रस्तथैव च श्रमे संकरजानां च
चक्राङ्का मत्स्यवल्लभाः इति तथापि विशिष्टं मत्स्यचक्रादि चक्रस्य दे-
वासो यत्र चित्तेन वाङ्मनसा दर्शनेन जनताः स्वर्गमायन् ये चा-
किता मनवेलोवनरहिं विनश्यते ब्राह्मणस्त्वदहेनीति तन्मे चक्र
चक्रं तपात्र उपवीतादि वहार्याः शंखचक्रादयस्तथा ब्राह्मण
स्य विशेषेण वैष्णवस्य विशेषतः इति श्रुतिस्मृतौ ब्राह्मणाधिका

५॰

50

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रत्नावगमात् अथारण्ये निषेधस्य निंदार्थ्ये वादगम्यो नारदीये

श्रीकुलशाखांकविहीनगात्रः श्मशानतुल्यः उग्रहषोथनारी ह

ष्टानरेतेनरूपतेनसवासाः त्वावानमर्च्यं हरिमंगनिम्नमिति पा

दे तमवक्त्रांकितं दृष्ट्वा येनिंदेतिनरायमाः अवलोकयस्वेने

षां आदितमवलोकयेत् अपिभगणे दृणरथ्येनस्नमकरादि

उद्यापिदिदृश्रवणेनदातयानलकमंडलमादायश्रवदनारात्ता

नमिते: पानीयेऽर्प्यमाणोऽश्वदृश्रवणाविजं विंतं किंनवदसि

रेश्रवणोतिमच्चूणामभिभाषमाणे यानतां पेजरत्नितनके वंश

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰ उ॰
पि॰
४१

लोहे दशरथो ब्रह्मन्हन्ता श्रवणस्य लोकान्तरे स्मि लिप्सनीति
कालाहिगरलज्वलिते राजन्वने मा कर्णे सोऽस्तारस्य हे विल
पन्मृषी मत्त भूयविनाशत्रुप्य दीर्घेण त्वयस श्रवणपितासज्ञा
समन्तकां पिलासु हिः कृता किं वा प्रतिमा यो ह्योर्भया किं मया
पश्चिह दृष्टस्य विस्मभकस्य कर्हिचित् तन्मुञ्चकितरे हत्स्यचेत
सानादरः कृतः येन कर्मविपाकेन पुत्रशोको ममेदृशः इति
श्रुत्वो निःशंके चक्रादीनि धारयेन् उक्तं सौपर्णे श्रुतिविद्यान्त
चारः सर्वे यमेव हिः कृतः प्रतम शोरवचक्राभ्यां मेकितः पत्निपा

४१

धावन इति धारणानिषेधवचनानि तत्रुतिस्मृतिसिद्धान्तसमुदा
याऽर्थकाव्यादिषु लिखितानि न पश्यामः उर्ज्जेन तस्मात्ते लिखि
तानि न पतिव्रतायानकरोति जारं नोव्यापयोनिं नियतेविज
हादिस्मादिवत्स्ममन्नभाषितानीतद्रूपेहणीयानि यत्तद्वस्तुगो
नायांवचने वत्रवक्रगराहीनि निजांगेशुद्धिर्नोत्तमाः नितंस
याराविष्णानिपाखेउेषहतेनाः कलाविति तद्द्वन्द्वसममभिव्याह
नवकादिविषयमिति मंतव्यः एवमेतेषामपि समूलेषु विषय
मवस्थाकल्पनायां अप्राकाशांतत्सवस्थायां समूलत्वेव द्दे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नै॰प्र॰
पि॰
५२

उक्तं चात्रिहितहोमं हि सर्ववैश्वदेवभेदेन अवस्थिता विकल्पप्रा
प्ययणीया सर्वथा वैश्वदेवानामसमाचरणे चक्रादिधारणे येनत्र
गदाह्रस्वनिषिद्धत्वेन तत्करणे प्रायश्चित्तं कर्तव्यमिति ब्रुवते तैरश्रा
ममीमांसात्तरमर्षीणं पैरैहिणां मुंडनस्य निषिद्धत्वेन दीक्षांगकेश
स्मश्रुवपनं कृत्वा पर्वदर्शभयं ध्यानजं देवस्य स्वदेहगुरःस्थं गोमयोप
लिप्तशरीरैर्गलद्वीरविस्फूरैः सत्वध्येयं देवतानां प्रायश्चित्तं दृष्ट
व्यं पुनः कस्याश्चिद्विजपतिसेवा अतिक्रमात्यविषणि मरणो इंधनपाणि
कुंकुमसिंहादि निर्माणवद्भूमारमरणो भजनप्रपहायपनियमापहारा ५२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यकर्मकौशलैकजीविनामवलोकनमपि हीयते नरकपातायेति
तत्संभाषणं प्रसंगत उपरम्यत इति अत्रेदं वक्तव्यं यदुक्तं वृषवरिति
तत्रैव श्रुतिस्मृतितात्पर्यानभिज्ञस्य पशुकल्पत्वात् न हि तदुदा
हृतैर्वचनैस्तद्दृष्टिं सिध्यति तथा हि यत्तावद्घोह्नवा इति वचनमुदा
हृतं तत्स्वतपस्यश्रुतिस्वमिति रामार्चनचंद्रिकाकारादीनां तदीया
नां संमतं न च तत्स्वतपस्यब्राह्मणउपलभ्यते किंच नेह विधिः श्रूया
ते अपि वपतितादिविषयकमेवेदं प्रागुदाहृतस्मृत्यादिवलात् न
वस्मृत्स्मृतेः संकोचोऽपपन्न इति वाच्यं विशेषविषयिण्या स्मृत्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. प्र.
यि.
५२

सामान्यश्रुतेः संकोचस्य सर्वैः संमतत्वात् अन्यथा पतितस्याप्य
ग्निहोत्रप्रसंगात् कलावपि नरमेधाश्वमेधादेः प्रसंगाच्च नच।
यदि पतितानां कर्मानधिकारबोधकस्य तथा नरमेधाश्वमेधका
विति कलिनिषिद्धपरिगणनस्य तथावश्यमग्निहोत्राश्वमेधादिश्रुती
नां संकोच इति वाच्यं नहि प्रतीतेपि तत्त्वं पतेनन वक्तं वितनीति बड
दालनवचनमपिगतार्थो यदपुनेत्तकारि शिष्ट इति तत्र नेदं परि
शिष्टं किंतु समस्मार्हके पतनमिति तावदिह दिकेभ्योरहाणकिंच ना
स्य वदति मनोर्ये संभवति इदं हि तत्त्वोपजीव्यमीमांसैरिसंख्याख्याते ५२

43

पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः अतप्त
तनूर्नेति ऋग्मंत्रः ब्रह्मणः वेदस्य चतुर्मुखस्य ब्रह्मणश्च ज्ञानेनोप
नेतृत्वकेति विस्तृतं शोधनं प्रभुस्त्वं विश्वतो विश्वेषां गात्राणि पर्येषि
अन्तर्यामितया व्याप्नोषि तादृशस्यैतेन तत्पवित्रं सुदर्शनं अर्थोऽनेने
ति लभ्यते अतप्ततनूः असंस्कृतशरीरः आमः अदग्धपापः न तद
नाश्नुते शृतास इत् पक्वाः वहन्तः तत्र दाहजन्यं किणं वहन्त एव तत्समा
शत पवित्रं चरणं चक्रं लोकद्वारं सुदर्शनं पर्यायवाचका ह्येते चक्र
स्य परमात्मनः इति वचनादिति नवैनद्याख्यानं प्रामाणिकं तस्मि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. उ.
पि.
५५

स्तदीचीनदशं पवित्रं वितन्वंति पवित्रेण विततं ब्रह्मणस्पातः
ति वितन्वमानमभिमंत्रयते यजमानः स्नापयन्नवसूत्रेण उद्दाल
भिद्रोणकलशे वितन्वमानस्य पवित्रस्यानुमंत्रणे एतन्मंत्रविनि
योगात् तथा वहे ब्रह्मणस्पते सोम ते तन्भ्यं तन्नस्यावनार्थे मिदं दशा
पवित्रं विततमित्यर्थो भाष्यादिसंमतः पवित्रं यथा कथंचिद्दत्त
गर्थसंभवमात्रेण तद्ध्यासितहिं लिंगधारणादिकमपि किमिति
न कुर्यात् पाशुपतागमोपबृंहणेन हि केचिद्व्याचक्षते तथाहि ब्र
ह्मेति लिंगमाख्यातं ब्रह्मणस्पतिरीश्वरः पवित्रं तद्धि विख्यातं तेन तस्य ५५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पर्यालत्तुः शुचिः स्निग्धमाह पवित्रंतेविततंब्रह्मणस्पते तस्मात्
वित्रंलिंगाख्यंपार्थिवंशैवमयं तेनाततमततनूरतप्तशरीरादिनादीक्षयाम
हितःसात्तादाम्नुयालिंगग्रहणमभिमतंतेनप्रगल्भंप्रतिरेणकेनपवि
त्रश्रुतिर्लिंगपरतयाव्याख्याता तथाचायमर्थः ब्रह्मणस्पतेलिंगस्या
धिष्ठातः तेनचपवित्रंलिंगंविततंप्रभुस्त्वंविश्वांगागात्राणिपर्येषिवि
व्याप्नोषि विश्वादिभिरपितल्लिंगस्यप्रकटत्वात् स्पष्टंचैतत्पाद्मे शि
वराघवसंवादे अतप्तमात्रेनाशिवदीक्षादिनातनूर्येनसः
आमोपक्वान्तःकरणःतल्लिंगनाश्नुते उक्तंहृष्टवचनान्वहारणेप्रव।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. उ.
टि.
४५

तेन स्मर्यः । वदन्तो लिङ्गधारणं इत्यादि । अपि च सोमस्य धारा प्रव-
तः सम्प्रक्रमात् । शोधयन्तो यस्तेन तत्वं सम्यग्दर्शनात् समवमानसोमा
देवतेन तत्क्रमणिकावचनात्सौकाय लब्ध स्नानाद्य । शोधयेत्सवो
कौ ह्याव ख्याय संगतावेद । उक्तं च लतेन तत्र सुहानिषेधपरैव
यं श्रुतिरिह ब्राह्मणा तथा हि । देवब्राह्मणस्यैव ब्राह्मणेन स्पृह ब्राह्मणे
से वचनेनोक्तं । पतितान्त्यजनिषेधोनास्तीति स्तवयितं । तं प्रभुसम-
र्थोऽपि । अनया परप्ररोचनयापि नात्र प्रवर्तितव्यमिति सूचयितुं
फलानि विनिकोपमेव तन्देशाध्यायस्य वचनेन प्ररोचनयापि ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पांचरात्रेप्रवर्त्तयंतीत्यर्थः विश्वतोगात्राणिकरचरणादिमत्त्वेनगा
निर्दिष्टानिपवित्रेचयथाभवतितथापारयामि पाविमंच याव
तीदेहदेवताऽस्यादिसूत्रंतत्रसंख्यादि ततश्च पांचरात्रदैवतयानग
वेष्टव्यमित्याशयेनाह अपवायविसर्जनमात्रेणैवनमः आमोपके
नःकरणाद्यस्यादि नकेवलंतत्रंगात्याभिहिताभावमात्रंकिंचनिष्टम
प्यस्तीत्याह सूत्रेनाम्नालमण्डलं वहेतः ततआह्वानप्रभृतेपाकेष
र्योजंभीपाकादिकृपंशासनप्राप्नुवंतीति तन्मण्डलानिषेधकः।
स्तनिवचनजातं वाद्योपदेशकं सेतिवाद्यमेवत्रवर्णाः तद्यथा १

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तै·उ·
टि·
५९

मेयेनावष्टि·परस्मंरतिनब्राह्मणस्योनसृतेकरासः तपतेवाव
मभिणयपापयाशिरीत्तंतनते अप्रजन्तयः यपतेहृशणमाना :
अर्वागभावंकर्मकाण्डरूपंपरः शाह्लोनिपातः परः परेउपनिषद्वा
गंच्छनवर्तेतिनपरिशीलयंति अतएवब्राह्मणास्येन अत्यविदोन
ब्रह्मणाह्यत्रदयानेतनहेदेतणा स्तेनअतिभतेसोमेकरः अधिकारो
येषांतथाभूताअपिन तपतेकांडद्वयपरिग्रहाः वाचेवागिरि
येअतिपघापिणपयापापेन स्तपां स्त्रलगितिस्यादिनायादेशाः
शिरीःवेपकोषित्वंपनेश्रोणादिकोटीकतेंशपावराजादिकंनः

46

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तन्वृनेतड्डक्कमड्डनिर्हंमीमर्थः नप्रकोर्षंणजानंलीमप्रजयः आ
इगामेत्यादिनाकिकिनोरस्मतरः नन्न्तम्नहषेमतिशिह्नत्वात् अ
गयर्षंवपदप्रलतिःस्वरः वेदप्रष्टान्मप्रहिशणकमलापनिहत्वा
नित्यादिशाउकवचनजातमिहोपहंमकं नयाप्रज्ञान्मानादय्या
येसमस्वरश्लोकयंत्रासोरभमस्पमंतवः प्रयानरुह्लासोवथिराप्र
ह्लामतनक्ततस्पपंथांतरंतिडछ्रतः येप्रहषाः प्रज्ञान्मानात्सरातना
हेदस्तृणात्यमाणान्चिरपकत्परादिभ्यलः नस्वप्ररणेप्रादितिवा
निंकेनत्रप्रमयः प्रयिप्रयिकंप्रासमंनाकर्मकांउतन्ह्लानकौ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰ प्र॰
टि॰
५८

इत्येतदर्थः समस्तरात् उपतापमुद्वेगं न लभ्यन्ते तः स्वशास्त्रो
पजापयोः श्लोकः पौरुषेयवाक्यं ते नियामके येषां तथाभू
ताः पंचरात्राद्यागमास्तेषु विनश्यत्यर्थः रभसस्यमेतेवः स्तोकत्वा
रः कर्मिभिर्निजनिगमाभ्यासादिभ्यश्च तेन प्रत्याहाराद्युद्यताः यद्वा
वक्तारात् उत् किंच प्रनष्टासोऽयं पापविनाश्च प्रतपद्वत्तनस्यां
थावेदं प्रपाह्यामन अपवर्त्तं यथा भवति तथा त्वं कुर्वन्तः तपते
ऽनुकूलः पापकर्माणः न तरन्ति वासिष्ठलिङ्गो केशान्तो डिल्यापाद्यो
नादिकं चाद्येपष्ठं भकेवो यं तथा तत्कपरिशिष्टं गोत्रानवस्करा।

५७

57

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्यान्हीवयाघचकिल्बिषं पापकंचचरणेभ्यस्त्यावमानीभिर

हेतुनामीति चरणेभ्यः चक्रशंखगदादिभ्यः पवित्रंचरणंचक्र

मितिनचदीयैरेवोक्तैर्वज्रचचनादाघर्षौवगतिः श्रुतेश्चोः पेसीसा

दिवत् नचचक्रादीनांपापजनकत्वंधारणपरत्वेनलक्षणस्यादि

तिवाच्यं तद्धारणस्यैवयार्थमाणानांतेषामप्यधर्मजनकत्वात्

फलसाधारणायप्रयोजकमात्रेपंचमर्थ्यइतिभर्तृहरिप्रभृतिभि :

सिद्धांतितत्वाच्च प्रकृतेचेनत् चरणपदस्यदुराचारपरत्वेलक्षणा

पत्तेः गोत्राद्विवैयर्थ्यापत्तेश्च गोवलीवर्दन्यायाश्रयणेतिक्लिष्ट

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰ प्र॰
वि॰
४८

ना यन्मेगर्तेरस्मादिनागनार्थाच नस्माज्ञोहननानिषिद्धविशे
षप्राय्यपाठाच्च वरणपदस्यनद्धीत्याचक्रपरतेवोचितेतिदिक्
एतेनयज्ञःश्रुश्रकितःपंक्तिपावनश्त्यंतपास्तं नतुदाहृतश्रुतिस्म
तीनां कथं विद्यामाणिकत्वाभ्युपगमेपिपतितब्राह्मणपरतयाग
नार्थत्वात्त्वान्नतुदाहृतयोरववायवीयत्वज्ञोऽउयोर्वैस्सवशाद्धोपा
दानाच्च अगमोक्तविरुद्धीतावान्हिवैस्सव दीत्तावपतितनास्ति
कारिकेमुक्तं यदणुकेनपश्यामश्ति नदपिनास्माकेवायकोत्व
वीयदर्शनाभावस्याकिंचित्कारत्वात् ऽजेनस्मानीकस्मितानामि

४८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रिवदन् स्कांदकौर्मी देवपुराणोपभाह्मादिनं चेषु हेमाद्रिमाधव
मुख्यैर्वैष्णवैरपि दयादिनि वेयेषु वस्त्वस्यात्मानमेव प्रकटितवान् यथा।
पिवभ्रममभिव्याहृतेति तत्रतेस्याप्रसमकत्वात् इंद्रागमे प्रविष्टस
वज्रमेव प्राप्तेनतत्शं खवक्रादि उक्तं हिमालाशरीय पुराणे चतुर्था
ध्याये इंद्रादिदेवता भक्तस्तंभनिष्टुलत्याश्रितः ललाटेथारयेत्त्रि
शंवज्रपाशांकुशादिकमिति यदपि वैष्णवा वैष्णवभेदेनेति तत्र।
पैवावैष्णवदीक्षैव परंपनितनादिविषयकेत्यवोवाम यदपि येवि
माकुपरस्यतः स्यंतेजलिप्तं तदपि स्तष्यैवमीमांसावात्तनभिज्ञतया

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰प्र॰
पि॰
४९

स्फुरयति तथाहि पतितनाशयिकारिकस्यैवैदिवब्राह्मणान्यति
विशिष्टनिषिद्धस्यप्रमादाद्वैद्विकेनानुष्ठानेवह्निप्रवणाद्युक्तेषष्ठा
द्युमैवक्रुक्लाणां प्रायश्चित्तमुदीरितमित्यादिकंन्यायमेव प्रकृत
प्रायश्चित्तैस्तैः सहसंभाषणादिकं निषिद्धमेवेति एवंदाप्तनवव
नपरिशीलवतोस्पष्टं यदि तु निषेधवाक्यानां प्रायश्चित्तवाक्यानां पा
वनाशानुष्ठापनात्याख्यानेणापिनाचेयेदित्यादिवाक्यानां वाप्रामा।
एषमेववक्तुमर्हसि मध्यवसितोसितर्हित्वदुक्तेअप्रामीमांसात
रमधीगंतव्यमेवपर्यवस्यति उक्तं हि भट्टपादैः कोहि मीमांसको

49

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्षयाविरोधेवाक्ययोर्मिथः एकंप्रमाणमितरदप्रमाणमितीह
शमिति ३ ‍ त्येवमपशास्त्रप्रयोगस्तुवेदवेदांगवाक्यानामेवाविनय
मलेवह्नना यदपुंक्तेविल्वभक्तिकोदयोनारायणायुधैर्युक्तेकृता
मानेकलौयुगे ऊक्ततेपुण्यकर्माणिमेकृतत्सानसंशयः शंखादि
कांकितोभक्ता श्राद्धेयः ऊक्ततेद्विजः विधिहीनंतुसंपूर्णंपितृणां
तनयाम्यहं यथाग्निर्दहनेकक्षेवायुनाप्रेरितोभृशं तथादहंतिपा
पानिहरयाहलसायुधानिवै विल्वनामांकितानुक्षामध्यान्तरसमवि
तो शंखादिकायुधैर्युक्तांशालग्रामशिलामयीमपि यतेभागवतेयत्न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने.अ.
पि.
५.

कलिकालेविशेषतः प्रह्लादेनसमोनैयोनाम्नयाकलिवल्लभः
यस्यनारायणीमुद्रादेहेशंखादिचिह्निता धात्रीफलकृतामाला।
तुलसीकाष्ठसंभवा द्वादशाक्षरमंत्रेणविनियुक्ताकलेवरे आयु
धानिचचिह्नस्यमन्त्रमःसर्ववैष्णवः शंकाकिंतन्तुविप्रेभ्यःकेय
स्यवैष्णवनि नरकंस्वयमाप्नोतिपितृभिःसहवैष्णव कृष्णायुधां
कितंदृष्ट्वासम्मानेनकरोतियः द्वादशार्जितंपुण्यंवाकलेयायगच्छ
ति कृष्णायुधांकितोयस्तुश्मशानेम्रियतेयदि प्रयागेयागतिःश्री
काशागतिस्तस्यनारदा कृष्णायुधैःकलौनित्यंमण्डितायस्यविग्रहः ५

50

© Dharmartha Trust J&K: Digitized by eGangotri

नमः शंखं च कुर्वंति विष्णोरावासवासरे यः करोति हरेः पूजां कृ
ष्णशंखांकितो नरः अपराधसहस्राणि नित्यं हरति केशव इति ब्र
ह्मपुराणवचनादेतस्यापि समूलत्वे सर्वं वदंति कारिकाव्याख्या
नेनगतार्थे प्रत्युत ब्रह्मपुराणे दशमेऽध्याये तप्तमुद्रांकितनायह
रिणा निर्मिता पुरा भूदेवसममुद्रांकविग्रहं दृष्ट्वा विमूढधीः इह
जन्मनि शूद्रः स्यात्तेन सत्याज्य भविष्यतीति स्पष्टमेव प्रकांतर इति दिक्
यद्यपि विस्मृतमस्मिवंश्रोदयपव अत्र ये वै महात्मानः कर्मकौशल
वेतसः चक्रेण तापनं देहे पितृपूजादिनैन तथा श्राद्धैनैव घर्षणं च
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰ प्र॰
पि॰
५१

51

हरयेद्दुष्यंतिच अंगस्य हीननामत्वात्कर्मणोनाशमेवच ताम्र
निवर्त्तयः विष्वग्भ्रामतिहृद्वायोः पार्श्विदाहः प्रशस्यते रस्मादिवे
दिकशास्त्रेण दशाथावस्तनेतदा नभवेत्तत्कथं तेषां हीनतोगस्य
वैनदा रोगैराक्रांतदेहानां देहेभ्योदाहस्स्यते नवौनरे माययाक्रांत।
देहानामरिणादाहस्स्यते नचमोहिननामंगेनवकर्मविनाशनं
श्रुतिस्मृतीनपश्यामो येनतेनमतं ततः श्रुतिस्मृती श्रूयणंधेवेशु
न्यर्थनिरतायतः वायवेब्रह्मांडपुराणेच अग्निनैवतत्संतनं मेचक्र
मादायवैसवः धारयेत्सर्ववर्णानां स्वर्गलोकसिद्धयस्मादि ॥ ५१ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लिखितंतत्सर्वमपिभागवत्‌गतार्थमेवा किंच तेनमतंतत्तत्र
मत्रवन्द्याचैतयादेशा भृगुएधेवाकारमात्मनेपदंवग्रन्थं नवये
नेतिपदात्परत्वंगृहीत्वाआदेशानिवर्हिःसमानवाकेनिधातत्रुम
दस्मदादेशाइतिकात्यायनवचनात् नचैकवाक्यतास्तीतिभ्रमितव्यं
एकतिङ्वाक्यमितिपरिभाषणात् स्पष्टंदेवंभाष्यादिपरिशील।
मेइतिदिक्स्यादेतत् वेदत्वंचवाधिकारिभेदेनव्यवस्थितोवत्
नहिहिमिश्रपठनायांकोपिक्रियते नवनास्येवमिश्रपठनेतिवाच्यं
भागवतप्रकारदशास्कंधेसमविशेध्याये वैदिकस्तांत्रिकोइतिमेश्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नै.श्र.
टि.
५२

विधेयमखः त्रयाणामाश्रितेनैव विधिनाश्रमसमर्थयेत् इति
भगवद्वचनादिति चेत् अत्रोच्यते पतितब्राह्मणादयस्तावत्क्षि।
अधिकारिणोनानुमतिं तत्र शब्दतिबोधकप्रमाणोपलंभोपात्तवैदिक
मंत्रप्रतिप्रसवलाभात् स्वीकृतसन्निवेशेषु ब्रह्मघ्नादीनामपिश्रा
यश्चित्तेवर्त्तमानानां संध्यावंदनादावधिकारः प्रसिद्धश्चानेक।
मंत्रसाध्ये ऽश्वमेधे ब्रह्मघ्नस्याधिकारः तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधे
न यजत इति श्रुतेः अग्निहुता वाजपेयेनाश्वमेधेन क्षत्रियः अन्यै।
स्वपापैर्निरिष्ट्वा ब्रह्महत्यामपोहतीति वचनं विंशतिस्मृतेश्च किंच

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्त्रीणामप्युपनयनादिकसंस्कारे स्त्रीतिमाधवपारिजातादिनिबं
धनेषु स्पष्टं नासां च आगमाधिकारित्वया मिश्रस्य संभवत्येव अपि
च तृतीया अपि वचनान्ते गोकपूजाधिकारिणः श्रौतस्मार्त्तागमे
वेति द्विजानां त्रयं भवेत् श्रौतार्चनं तु विप्राणां विशेषेण भवेत्।
दा स्मार्त्तागमार्चनं तेषां वैश्यानां केवलमागमे तस्मादेवार्चनं श्रौतं
विप्रस्येति निगद्यत इति मंत्रराजानुष्टुब्विधानोक्तेः स्पष्टं चैतत्पारि
जाते अत्र च स्मार्त्ते स्यानुपनयनमिति श्रुतिमूलकत्वया स्मार्त्तागमशास्त्रे
न मिश्रस्य जात्या संभवात् किंच द्विजैर्जीनानां कुंडगोलकादीनां

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने॰ स्व॰
ति॰
५२

संस्कार्यत्वात्त्रागमाधिकारस्त्वात्तोतिनैरधिकारत्वात् सर्वस्याप

नितत्राण्यत्वानामागमेधिकारः अतएवतत्स्ववलितानांनिमादिवव

नात् तथावताद्यानामागमेप्रवेशः पातित्यापादकत्वत्वाप

निषेधकलिभविष्यद्रादिवाक्यैर्निर्णीयतेनिमित्तांतरेणैवपतिता

नांनत्वागमप्रवेशः क्रमेणोद्धारकः तत्रापिपंचरात्रपाशुपतादी

नामंतरंगता बौधादीनांतुअतएवविरुद्धानांवहिरंगतेतिविवेकः

एवंवाधिकारिभेदेनसर्वेषांविहितनिषेधवाक्यानांसौष्ठवेस्थितेन त्र

य्याहारम्यत्वासयोजनादिनात्रनेकपदभंगायन्नयत्रामत्रैवहनीये

५२

53

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इदं तत्त्वत्रयेयं सर्वागमेष्वपि वेदविरुद्धांशाप्रामाण्यमिति यदुक्तं
तत्स्वारसिकार्थमादाय मोहनार्थत्वोक्तिरप्येवमेवायदित्त आदिमो
हपरस्मादि वैदिकवाक्यानामिव कथंचिद्बाधितार्थपरतयाव्याख्या
येन तदा सर्वांशेप्रामाण्यमेव अनुष्ठापकत्वं परं शाउत्कवचनात् स्या
याच्च पुरुषविशेषं प्रत्येवेत्यन्यदेतत् यथाउन्नरतंत्रे आदिमो हप
रस्मादिनां यथाश्रुतार्थेशुणवादत्वं गौणार्हत्याव्याख्यानेन श्रुता
र्थवादत्वमेव न तु तत्स्पष्टं चैतत्तायत्तवैभवत्वं शीयद्वाविंशाध्या
याद्वौ एवं तंत्रेपि धर्मस्य शाहम्मूलत्वाद शाहम नपेक्षं स्यादिमपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते·अ·
पि·
२८

54

करणस्य शेषे भट्टपादा आहुः विज्ञानमात्रत्वस्य भंगेनैवान्यादि
वादानामपि उपनिषदर्थवादप्रभवत्वं विषयेष्वानंतिकं रागंनि
वर्तयितृत्वमुपपन्नं सर्वेषां प्रामाण्यं सर्वत्रच यत्रच कालांतरफ
लत्वादिदानीमनुभवासंभवः नच श्रुतिमूलता सांदृष्टिकफले
ष्विकविषयादौ पुरुषाणां नरव्यवहारदर्शनादेव प्रामाण्यमिति वि
वेकसिद्धिरिति अत्रंतोत्रपि शाक्यायानित्वादित्यपि करणं प्राच
ीनाग्रविवरणकाराः षष्ठवर्णके आहुः नच सर्वे सर्वत्र प्रणी
ताधर्मा एवेति मूलकं आम्नायधर्मनिराकरणात् नवापौरुषे।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यापवर्गतागोगमा इति उक्तं अनुस्मर्यमाणकर्तृकत्वात् अ
पौरुषेयत्वेनाविरोधाभाः उदितानुदितहोमव्यवस्थावद्वेरि
ति अपि वात्स्यायनादीनां ब्रह्मण्येव समन्वय इति स्मरेरवार्त्ति
कमध्यगात्कुलमितिदिक्कानन्वेवमागमोक्तदीक्षावतां मारणे
मोहनोच्चाटनादेरपि धर्मत्वेऽरूपापत्तिस्यादिति चेन्न एवं लव
रनिष्टानुबंधित्वेनाधर्मत्वात् यदि त्वनिष्टाननुबंधित्वं न धर्म
वशरीरस्याऽरकं न हि मारणादेरपि धर्मत्वेऽरूपापत्तिरेव शेषनादि
वत् उक्तं च चोदनालक्षणोऽर्थो धर्म इति सूत्रे भट्टपादैः यदियेन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने. प्र.
वि.
५५

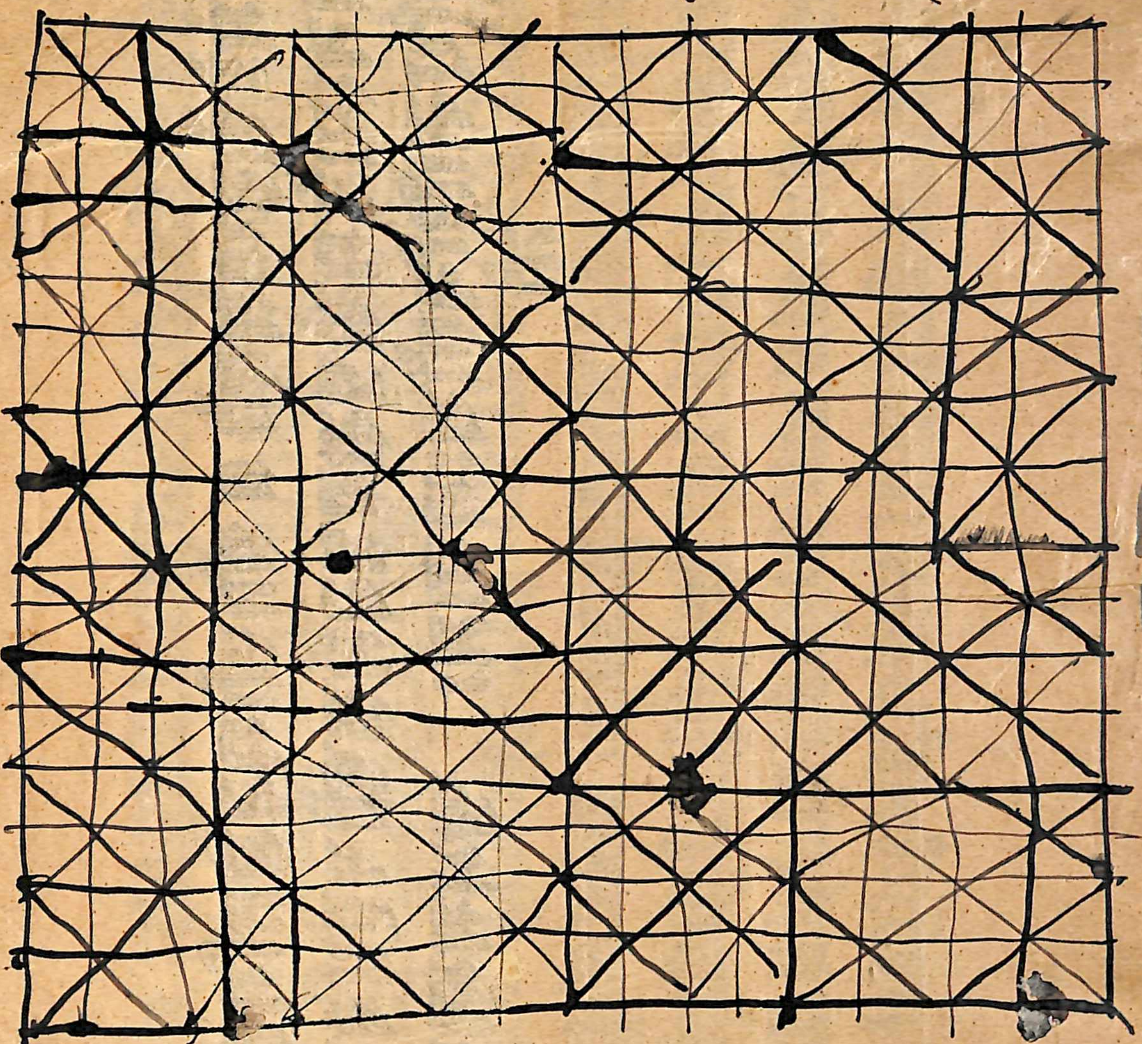
ष्टसिद्धिस्याद्दनिष्टाननुबंधिताः तस्यधर्मत्वमिष्टेततत्ततःशेषता
द्विवर्जेनं यदात्तुबोद्धनागम्याःकार्याकार्यानपेक्षया धर्मश्री
तिनिमित्तंस्यात्तदाशेषेनैषधर्मातति केचित्तुबौद्धार्हतादीना
मागमानांसर्वात्मनैवाप्रामाण्यामित्याहुः उभयथापिवैदिका
न्यनिर्णयेचराद्यादयोनानुष्ठापकाश्ननिर्विवादमेव तस्मात्प्रति
नाद्दयपवर्गखचक्राघ्रंकनादावधिकारिणइतिसि वालगोपा
लसदृशाविद्वदाभासजल्पितैः प्रतारितानांमूढानामज्ञानवि
निवृत्तयोविशुद्धाद्वैतसिद्धांतप्रतिष्ठापनंततपरः महेश्वरमहा

५५

55

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शारदा तिलकोक्तसर्वतो
भद्रे खोशारोयम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते० प्र० कृतवानिमं ग्रंथं बुधाग्रणी ॥ इति श्रीमदद्वैतसिद्धांतप्रति
पि० ष्ठापकश्रीनस्मानेमतसंप्रदायप्रवर्तकश्रीभट्टोजिभट्टविर
५९ चितंतत्वाधिकारनिर्णयः समाप्तः शुभमस्तु सर्वजग
तो

56

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं,त्राधिकारिनिर्णयः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri